МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ім. В.Г.КОРОЛЕНКА

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ

Матеріали науково-практичної конференції ХДНБ
8 жовтня 2003 р.

Харків ХДНБ 2003

ББК Ч 734(4Укр)754.152 я431
УДК 027(477)(063)
К68

Короленківські читання: Матеріали наук.-практ. конф. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка. – Х., 2003. – 109 с.

Збірник містить повідомлення щорічної науково-практичної конференції "Короленківські читання", присвяченої 150-літтю від дня народження видатного російського письменника В.Г.Короленка. У її роботі брали участь працівники ХДНБ ім. В.Г.Короленка та представники бібліотечної громадськості міста.

Матеріали конференції відтворюють результати наукової та дослідницької роботи й зацікавлять фахівців бібліотечної справи, науковців, студентів.

Укладач Л.М.Багрянцева

Л.М.Багрянцева

НАШ КОРОЛЕНКО

У 2003 році виповнилося 150 років з дня народження видатного російського письменника-гуманіста Володимира Галактіоновича Короленка, чиє ім'я 81 рік носить Харківська державна наукова бібліотека.

Літературна, а особливо публіцистична спадщина В.Г.Короленка, залишається напрочуд актуальною у наші непрості часи. Переосмислюються з погляду сьогодення окремі факти біографії письменника, оскільки події його життя віддзеркалюють політичні та соціально-економічні події в суспільстві.

Найважливішими для розуміння соціальної позиції письменника є останні п'ять років його життя, які пройшли у складні роки революційних подій та громадянської війни. Жовтневу революцію Короленко не сприйняв, категорично виступав проти тих засобів, якими користувалися більшовики, в тому числі проти "червоного терору". Короленко закликав відмовитися від розкулачування, відмінити продрозверстку та перейти до нормальних економічних відносин між містом і селом. Він вважав, що коли у людини віднімають плоди її праці, вона опускає руки. Володимир Галактіонович вимагав свободи слова та свободи друку. Він відразу помітив ті зміни, що відбулися у 1921 р. у зв'язку з переходом до нової економічної політики, коли почали шукати нові шляхи для побудови соціалізму. Проте нова політика, яка могла б урятувати країну, як відомо, протрималася лише чотири роки.

Тепер, коли ми знову звертаємося до ідей 1921–23 рр., можна по-новому оцінити й позицію В.Г.Короленка, сприйняти його як свого вчителя, як свою власну совість.

Останні місяці життя Володимир Галактіонович тяжко хворів. В.І.Ленін пропонував відправити його, як і М.Г.Горького, за кордон лікуватися, але він нікуди не поїхав. Помер письменник 25 грудня 1921 р. Той факт, що багато установ і закладів, вулиць і провулків носять його ім'я, говорить про духовне безсмертя цієї видатної людини.

Біографія Короленка, окремі напрямки його діяльності, його активна життєва позиція та самовіддане служіння народу висвітлювалися під час проведення в ХДНБ різноманітних масових заходів: книжкових виставок, оглядів та переглядів літератури.

Наприклад, відділом рідкісних видань і рукописів були проведені виставка-огляд "Харківські видання творів письменника" та виставка "Прижиттєві та рідкісні видання творів В.Г.Короленка". На книгознавчих читаннях, що проводилися цим відділом, серед значної кількості інших, були заслухані такі доповіді: "Автографи В.Г.Короленка у фондах ХДНБ", "В.Г.Короленко та діяч Харківської громадської бібліотеки І.П.Білоконський." "Історія видань "Щоденників" В.Г.Короленка" та "Короленкіана ХДНБ".

Ім'я Короленка було закладено і в назву щорічної науково-практичної конференції "Короленківські читання", що проводиться за результатами наукової роботи бібліотек міста. Перша така конференція відбулася 8 жовтня 1998 р. у день народження бібліотеки, адже відкриття Харківської громадської бібліотеки, як спочатку називалася наша книгозбірня, відбулося 8 жовтня 1886 р. Таким чином, у ювілейний рік маємо можливість проаналізувати праці про В.Г.Короленка, надруковані в матеріалах п'яти конференцій.

У "Короленківських читаннях" 1998 року були представлені дві роботи, присвячені письменнику. Зав. сектором відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ С.Б.Шоломова висвітлила видавничу долю творів В.Г.Короленка. Вона

підкреслила, що в зібраннях ХДНБ широко представлені прижиттєві видання творів письменника, надруковані в Москві та Петербурзі. Виявлення рідкісних примірників творів Володимира Галактіоновича, їх ретельне історико-книгознавче вивчення стало предметом постійної уваги науковців відділу. Наслідком пошуків, здійснених останнім часом, стало поповнення колекції творів Короленка книгами, які були видані у роки революції та громадянської війни.

У повідомленні подано відомості про окремі унікальні видання творів В.Г.Короленка, зроблено акцент на тому факті, що вивчення штампів, проставлених на книжках, дозволило встановити картину їх розповсюдження серед різних соціальних верств суспільства. Аналіз маргіналій розкрив читацьке сприйняття творів письменника його сучасниками.

У матеріалах конференції 1998 р. вміщено критико-бібліографічний огляд за результатами науково-пошукової роботи "В.Г.Короленко та польська література", підготовлений голов. бібліотекарем ВОНДР ХДНБ К.Д.Тарамановою, яка, досліджуючи фонд польської літератури ХДНБ, звернула увагу на те, що у деяких матеріалах Короленко згадується як перекладач з польської і як автор літературно-критичних статей про твори польських літераторів. Володимир Галактіонович добре володів польською мовою, бо його мати була дочкою польського поміщика. Письменник переклав російською мовою твір Генрика Сенкевича "Янко-музикант", здійснював переклади поетичних творів.

Саме у перекладі В.Г.Короленка до всіх російських видань поетичних творів Адама Міцкевича включено ліричну мініатюру "Над водным простором…":

"В душе моей так же печально,
И глубь ее так же кристальна…
И так же я скал избегаю,

И так же огни отражаю…
Тем скалам – остаться здесь вечно,
Тем тучам – лить дождь бесконечно…
И молньям на миг разгораться…
Ладье моей – вечно скитаться."

Певний інтерес для бібліотечних працівників становить матеріал голов.бібліотекаря ВОНДР ХДНБ Г.М.Єрофеєвої "Громадська ініціатива В.Г.Короленка в організації бібліотек", надрукований у матеріалах "Короленківських читань" 1999 року. Підґрунтям для його написання стали спогади про В.Г.Короленка, його епістолярна, публіцистична спадщина, звіти харківських бібліотек та Полтавської громадської, а також видання органів місцевого самоврядування Харківської та Полтавської губерній. Автор докладно розповідає про ставлення Володимира Галактіоновича до організації бібліотек та керівництва ними, до вивчення інтересів читачів, до використання книги у виховній роботі. Його уміння бачити та вирішувати громадські проблеми стало у пригоді при заснуванні бібліотеки у м. Пермі, де він перебував у засланні у 1880–1881 рр. За наполегливим клопотанням Володимира Галактіоновича, який був членом правління Уральсько-Гірничозаводської залізниці, було організовано книгозбірню для службовців-залізничників.

У 1893–1896 рр., перебуваючи у Нижньому Новгороді, В.Г.Короленко брав участь у керівництві бібліотекою Всестанового клубу, у прийнятті конкретних рішень щодо розвитку бібліотечної справи краю.

У 1901–1908 рр. В.Г.Короленко був головою правління Полтавської громадської бібліотеки, успішно вирішував складні управлінські та нормативно-правові питання. Чимало зусиль було ним витрачено на виконання обов'язків голови підготовчої комісії з організації бібліотеки-читальні

ім. М.В.Гоголя, на формування книжкової колекції ювілейних та цінних творів видатного уродженця Полтавщини.

У матеріалах "Короленківських читань" 2002 року надруковано допис бібліографа І кат. ВОНДР ХДНБ І.В.Ганзі "Українознавчий аспект творчості В.Г.Короленка", де розкрито зв'язки російського письменника з Україною. Українець за походженням, В.Г.Короленко народився і виріс на Волині. Він прекрасно знав життя та звичаї українців, вивчав пісні та думи, перекази й легенди рідного краю, органічно використовував у своїй творчості мотиви та образи українського фольклору.

Переконаний противник усякого гноблення, у письменницькій та публіцистичній діяльності Короленко енергійно відстоював національні права українців, закликав діячів української культури невтомно працювати на благо свого народу.

З Україною пов'язаний і останній, найбільш тривалий та плідний період життя письменника (1900–1921 рр.). Українськими мотивами перейняті майже всі його твори, які й досі продовжують дарувати читачеві естетичну насолоду багатством образів, вчать гуманізму, любові до життя та людини.

У цьому ж збірнику вміщено виклад повідомлення М.П.Морозової – керівника музею історії Харківської обласної спеціальної гімназії-інтернату для сліпих дітей "80 років з ім'ям В.Г.Короленка: пошуки, ідеї, знахідки". ХДНБ підтримує тісні зв'язки з гімназією, яка з 3 січня 1992 р. носить ім'я письменника. Її працівники й учні також називають себе короленківцями, вивчають і пропагують творчість письменника. У 1987 р. до 100-ліття школи у ній було відкрито музей,в якому оформлено експозицію "Життя і

творчість В.Г.Короленка". Здійснюється листування з рідними та близькими Володимира Галактіоновича, з командами теплоходів, що носять ім'я письменника. Тісні зв'язки підтримуються з ХДНБ, особливо при проведенні "Короленківських тижнів", які насичені конкурсами, вікторинами, "круглими столами" тощо.

У матеріалах конференції "Короленківські читання" 2001 р. міститься виклад повідомлення виконуючої обов'язки директора Полтавського літературно-меморіального музею В.Г.Короленка Л.В.Ольховської "В.Г.Короленко й українська література та культура", в якому вона описує, як у тяжкі часи нашої історії видатний російський письменник стояв на захисті інтересів українського народу, його мови, його культури. Так, коли в Російській імперії українська мова переслідувалась, а деякі високі чиновники навіть заперечували її існування, Короленко переконано заявляв, що українська мова є самостійним відгалуженням старослов'янського стовбура. Основою української мови Володимир Галактіонович справедливо вважав полтавський, а не галицький діалект, мову письменників Лівобережної України, мову Т.Г.Шевченка і І.П.Котляревського.

Тісними є зв'язки ХДНБ з Полтавським музеєм В.Г.Короленка. Бібліотека листується з його фахівцями, надсилає їм випуски "Короленківських читань". У поточному році фахівці ХДНБ відвідали музей і подарували окремі видання творів В.Г.Короленка довоєнного часу для поповнення експозиції.

Співпрацівники ХДНБ брали участь у відкритті у нашому місті меморіальної дошки на будинку по вул.Римарській, де зупинявся Короленко під час відвідувань Харкова.

Таким чином, маємо підстави стверджувати, що бібліотека робить вагомий внесок до увічнення пам'яті Володимира Галактіоновича Короленка.

В.В.Мірошникова, О.І.Танько

ДО ПРОБЛЕМ РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Головним у реформуванні галузі культури має стати зміна пріоритетів стосовно до її складових. Першочергової уваги владними структурами повинно приділятися бібліотекам, які завдяки своїм ресурсам є базовими установами для розвитку всіх інших підгалузей культури. Їх безцінний потенціал використовується народом України, зусиллями якого створюється культура.

Необхідність термінового реформування бібліотечної галузі обумовлена насамперед стрімким занепадом, що негативно позначився на розвитку науки, виробництва, освіти, культури, на культурному рівні народу, особливо молоді. У незалежній Україні бібліотеки, сфера впливу яких охоплює всі сторони життя держави й суспільства, повинні якомога скоріше зайняти місце, яке вони посідають у цивілізованих країнах, де їх статус є надзвичайно високим. У Японії, наприклад, національна бібліотека бере участь в обговоренні державного бюджету і має вплив навіть на політику країни.

На жаль, в Україні існує справжня дискримінація бібліотек і бібліотечних працівників. Значущість книгозбірень – гарантів збереження культурного надбання людства та осередків найдоступнішої інформації – поступово зводиться до рівня побутового обслуговування. А бібліотечна праця, яка потребує високого інтелектуального і професійного рівня, значного психологічного напруження і здійснюється у шкідливих для здоров’я умовах, оцінюється неадекватно.

При розподілі бюджетних коштів бібліотечним установам у більшості випадків відводиться останнє місце. А

при підвищенні заробітної платні так званим бюджетникам бібліотечні працівники не згадуються зовсім.

Бібліотекарі, покликані забезпечувати інформацією органи державної влади, не одержали статусу державних службовців, хоча працівники архівів, чиї функції дуже схожі з бібліотечними, але більш обмежені, мають такий статус.

В результаті бібліотеки не в змозі виконувати свої статутні і функціональні обов'язки на належному рівні, бо втрачають кваліфіковані кадри, не мають можливості повноцінно формувати фонди й раціонально впроваджувати сучасні інформаційні технології.

Прийняті на державному рівні документи, покликані забезпечити базові напрямки бібліотечної діяльності, (наприклад "Програма збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000–2005 рр."), не виконуються, бо кошти під них не виділяються.

У цьому зв'язку необхідно:

- забезпечити гарантоване фінансування бібліотек, для чого добитися реалізації "Основ законодавства про культуру", де "держава гарантує необхідні асигнування на розвиток культури в розмірі не менше 8% від національного прибутку України" (Ст. 23);
- добитися регулярного виділення коштів на цільові державні програми, у т.ч. з поповнення і збереження бібліотечних фондів;
- доповнити закон "Про місцеве самоврядування" статтею про цільове фінансування бібліотек;
- довести рівень заробітної плати бібліотечних працівників до рівня, вищого за прожитковий мінімум; впровадити коефіцієнт росту заробітної плати бібліотечних працівників при збільшенні мінімальної заробітної платні.

Вимогою часу є необхідність розробки та прийняття спеціальної Державної перспективної програми розвитку і

модернізації бібліотек з обов'язковою законодавчою підтримкою і цільовим фінансовим забезпеченням.

Програма повинна визначати цілі, завдання, пріоритети і механізми взаємовідносин і взаємодії у діяльності бібліотек країни різного відомчого підпорядкування в умовах ринкових відносин. Результатом стане спрямування зусиль всіх бібліотечних установ на виконання потреб держави й населення, підвищення ефективності бібліотечного впливу, покращання доступу до інформації, економія ресурсів за рахунок припинення їх дублювання.

Програму необхідно доповнити документами, які мають регламентувати окремі напрямки бібліотечної діяльності. Серед них першочерговими повинні стати:

- Положення про взаємодію бібліотек України;
- Положення про систему інформаційної діяльності бібліотек України;
- Положення про систему науково-методичної діяльності бібліотек України.

Як то прийнято у розвинутих країнах, держава в першу чергу повинна опікуватися всеукраїнськими бібліотеками загальнодержавного значення, які, завдяки своїм ресурсам, сфері впливу на різні сфери життя країни та її громадян, забезпечують збереження культурного надбання і на цьому підґрунті сприяють подальшому розвитку держави та культури. До таких бібліотек в Україні належать національні й державні наукові бібліотеки, тобто дві національні (НПБУ і НБУ ім.Вернадського), Харківська та Одеська державні наукові бібліотеки.

Останні дві установи на рівні з національними бібліотеками повинні одержувати постійне фінансування, достатнє для їх утримання та функціонування за всіма основними напрямками діяльності, щоб підтримувати належний рівень зберігання унікальних фондів, забез-

печувати постійний вплив на інші бібліотеки галузі завдяки науковим розвідкам і науково-методичній діяльності, брати участь в удосконаленні правового забезпечення діяльності бібліотек.

Відомо, що велика частина фондів національного, а частково і всесвітнього значення, зосереджені у двох регіональних бібліотеках: Харківській (ХДНБ) і Одеській (ОДНБ) державних наукових бібліотеках. Завдяки унікальності фондів їх бібліотечно-інформаційний вплив поширюється далеко за межі адміністративно-територіального регіону, де вони розташовані. Рівень і характер діяльності цих бібліотек перебільшує визначення, що закладене у ст.8. Закону України, «Про внесення змін до Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу», де йдеться про поняття "Державна бібліотека". У цій статті відсутнє визначення фондів ХДНБ і ОДНБ "національне культурне надбання українського народу", хоча вони налічують велику кількість видань, що належать до Державного реєстру національного культурного надбання.

Таким чином, обидві бібліотеки не мають повноцінних державних гарантій щодо збереження і поповнення своїх фондів, бо, згідно з названим Законом, статус фонду, який розглядається як "національне культурне надбання" закріплений лише за національними бібліотеками. При цьому фонди НПБУ є значно біднішими за фонди згаданих бібліотек з державним статусом.

Щоб ліквідувати це протиріччя, статус національних доцільно і можливо, як то проголошує Закон "Про надання закладам культури статусу національних", надати ХДНБ і ОДНБ. Тоді в групі бібліотек Міністерства культури і мистецтв з'явиться також можливість повноцінного делегування окремих функцій або їх частин до зазначених регіональних бібліотек. Це цілком відповідає сучасному

погляду на організацію діяльності національних бібліотек і допоможе спільними зусиллями вирішити найважливіше завдання – розвиток національної системи бібліотечного забезпечення потреб держави і суспільства.

Використання принципу делегування повноважень від Національної парламентської бібліотеки до державних наукових бібліотек можна розпочати вже зараз в галузі науково-методичного забезпечення діяльності бібліотек країни, про необхідність відновлення якого свідчать наші спостереження і дослідження. Між НПБУ, ХДНБ і ОДНБ треба розподілити провідні напрямки бібліотечної справи, за якими кожна бібліотека буде здійснювати методичне забезпечення на основі аналізу стану діяльності вітчизняних бібліотек, вивчення іноземного досвіду, власних наукових розвідок і моніторингу. Наприклад, ХДНБ може взяти на себе методичне супроводження проблем збереження бібліотечних фондів, сприяння бібліотечній діяльності на допомогу науково-технічному розвитку країни. Організаційно такий розподіл слід закріпити у "Положенні про систему науково-методичної діяльності бібліотек України".

Аналогічно можна діяти й відносно галузевої спеціалізації зазначених бібліотек у створенні інформаційних електронних продуктів, професійно-орієнтованих аналітичних, реферативних, бібліографічних видань. Цей розподіл доцільно здійснити на основі моніторингового дослідження.

Особливої уваги і пильного розгляду заслуговує визначення місця бібліотек в системі інформаційного забезпечення розвитку держави і суспільства в ринкових умовах.

За своєю специфікою бібліотеки, особливо наукові, є потужними інформаційними закладами. На жаль, їх інформаційна діяльність занепадає, і не тільки через фінансовий голод і неспроможність повноцінно формувати свої фонди і впроваджувати сучасні інформаційні технології.

Інформаційній діяльності бібліотек бракує системного підходу. Вона майже повністю випала з державної системи інформації. Національні й регіональні інформаційні програми і системи здебільшого формуються без участі бібліотек, що підтверджує нерозуміння значущості і можливостей бібліотек управлінськими структурами.

Необхідно, використовуючи досвід розвинутих країн, при розробці законів і програм різного рівня, пов‘язаних з проблемами інформатизації суспільства, наукового і науково-технічного розвитку, обов‘язково включати до них бібліотеки.

Відомо, що перспективи інформаційного ринку України пов‘язані з подальшим розвитком державної інформації та створенням комерційного сектору за умов державного регулювання. Бібліотеки спроможні забезпечувати і повинні розвивати інформаційну діяльність в обох секторах. Але державний сектор для бібліотек державного підпорядкування повинен бути основним і підтримуватися державою матеріально і на законодавчому рівні.

При цьому бібліотеки загальнодержавного значення (НБУ, НПБУ, ХДНБ, ОДНБ, ЛНБ ім. В.Стефаника) мають у координації забезпечувати професійно-орієнтовану інформацію для науковців і фахівців з використанням практично всіх форм – документальної, бібліографічної, реферативної та довідкової на основі моніторингових досліджень та з урахуванням діяльності інших учасників державної системи інформації.

ОУНБ та публічні бібліотеки можуть працювати над наданням масової споживчої інформації населенню. А кожна з бібліотек на основі моніторингу може увійти до комерційного сектору інформації зі своїми пропозиціями на інформаційному ринку.

Інформаційна діяльність не може розвиватися без впровадження сучасних інформаційних технологій. На жаль, цей процес у бібліотеках України здійснюється теж безсистемно, хаотично, великою мірою залежить від іноземних благодійників, які переслідують власні цілі. В результаті процес призводить до нераціонального витрачання ресурсів, не наближає нас до єдиної системи створення і використання бібліотечних електронних ресурсів. Очевидно, що роботу за цим напрямком слід перевести в раціональну площину. Для цього в рамках державної політики в галузі впровадження новітніх інформаційних технологій слід розробити єдину для всіх бібліотек МКіМ програму комп'ютеризації і впровадження новітніх технологій, головна мета якої полягатиме у створенні єдиної комп'ютерної інформаційно-бібліотечної мережі.

Слід зауважити, що бібліотеки як інформаційні центри працюють на всі міністерства. Ті з міністерств, які не мають своєї бібліотечної мережі, використовують результати праці бібліотек МКіМ, але не беруть участі в їх утриманні. Можливо, слід виробити механізм, за яким частина їх коштів йшла б цілеспрямовано на утримання бібліотек загальнодержавного значення, що фінансуються МКіМ. Або названі бібліотеки мали б одержувати фінансування за окремою захищеною статтею, на зразок НБУ ім. В.Вернадського.

Аналогічно проблему доцільно було б вирішувати і на регіональних рівнях (область, район), в бюджеті яких фінансування бібліотек гарантувалося б окремою статтею.

Загальні принципи функціонування бібліотек базуються на документах, які регламентують різні правові аспекти їх діяльності. За період незалежності прийнято багато нормативно-правових актів, як таких, що безпосередньо стосуються бібліотечної галузі, так і тих, що належать до суміжних сфер – інформації, підприємництва, реклами тощо.

Однак на фоні певних позитивних зрушень у законодавчому забезпеченні бібліотечної та інформаційної діяльності проблема правового регулювання галузі залишається відкритою.

Фрагментарність, неповнота, суперечливість, неузгодженість з прийнятими раніше нормативними актами є характерними рисами існуючого законодавчого простору. Частина нормативно-правових актів застаріла, а новостворені мають загальний характер і не діють ефективно у зв‘язку з відсутністю підзаконних актів.

З метою стабілізації діяльності бібліотечних установ та наближення їх до стандартів цивілізованого європейського суспільства необхідно провести на державному рівні роботу зі створення комплексної правової системи законодавчого забезпечення саме бібліотечної галузі. Вирішенню цього завдання відповідає нагальна необхідність створення при Кабінеті Міністрів постійнодіючої міжвідомчої комісії з питань інформаційно-бібліотечної політики. Основними завданнями цієї комісії повинно стати вироблення механізмів узгодження дій у сфері інформації та бібліотечної діяльності, забезпечення юридичного обґрунтування функціонування та розвитку інформаційно-бібліотечної мережі у сучасних умовах, внесення поправок і змін до діючого законодавства, узгодження та ініціювання нових законодавчих актів, зведення їх в єдиний комплекс та обов‘язкове створення правового механізму контролю за виконанням.

Саме відсутність правового механізму державного контролю за виконанням такого важливого документа, як Постанова Кабміну України № 608 від 10 травня 2002 р. "Про порядок доставлення обов’язкових примірників документів" приводить до того, що не всі видавництва надсилають свої видання до установ-одержувачів обов’язкового примірника видань України. Бібліотеки не можуть застосувати на

практиці штрафні санкції до видавництв, які не виконують вимоги Закону "Про обов'язковий примірник документів" від 9 квітня 1999 р. та названу вище Постанову, тому що існуючим законодавством не передбачені такі штрафні санкції. Водночас більшість розвинутих країн світу вживають досить жорстких заходів до порушників своїх законів щодо ОП. Практикується вилучення тиражу, введено штрафи. У США, наприклад, такий штраф складає не менше $250 за кожний примірник, а при повторному порушенні – $2500. На цьому фоні стаття 11 Закону України "Про обов'язковий примірник документів" виглядає, м'яко кажучи, несерйозно.

Доречно також наголосити, що саме виконання багатьох заходів, зазначених у прийнятих за останній період нормативно-правових актах, допомогло б вирішити багато нагальних проблем інформаційно-бібліотечної сфери, які накопичилися протягом останніх років.

З метою виконання завдань з охорони бібліотечних фондів, передбачених Програмою збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 р., було б доцільним внести до Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу" в останній редакції від 16.03.2000 р. № 1561–111:

1) положення про відповідальність місцевих органів влади за екологічне становище бібліотек загальнодержавного значення та ОУНБ (обмеження руху транспорту, заборона будівництва та розташування об'єктів, що негативно впливають на роботу бібліотек та становлять загрозу збереженню бібліотечних фондів тощо);

2) статтю 32 "Відповідальність за порушення законодавства про бібліотечну справу" викласти у такій редакції:

"Користувачі документів бібліотечного фонду, працівники бібліотек та ін. особи, які допустили псування, знищення, підроблення, приховування, недбале зберігання,

розкрадання, незаконне вивезення за межі України та інші порушення законодавства про бібліотечну справу, несуть відповідальність згідно із законом";

3) додати статтю 33 "Відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення законодавства про бібліотечну справу" такого змісту:

"Застосування адміністративних стягнень або кримінального покарання не звільняє особу, винну у порушенні законодавства про бібліотечну справу, від обов'язку відшкодувати шкоду, завдану бібліотеці та бібліотечному фонду.

Суперечки, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої документам бібліотечного фонду та бібліотеці, вирішуються в судовому порядку".

4) До статті 18 "Облік, зберігання та використання документів" внести таке положення:

"Забороняється розміщення бібліотечних установ у приміщеннях, що не відповідають вимогам зберігання документів бібліотечного фонду та охорони праці бібліотечних працівників".

До Кодексу України про адміністративні правопорушення внести статтю про порушення законодавства про бібліотеки і бібліотечну справу з конкретним визначенням відповідальності (за аналогією з статтею 92^1 Закону України "Про національний архівний фонд та архівні установи" від 13 грудня 2001 р. № 2888-III).

З метою забезпечення умов організації, зберігання та використання бібліотечних фондів на паперових носіях необхідно розробити відповідний державний стандарт за аналогією з ГСТУ 55.001-98 Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України "Документи з паперовими носіями. Правила зберігання Національного архівного фонду".

Також потребує розробки держстандарт з питань організації, зберігання і використання документів на електронних носіях (ГМД, CD-ROM та ін.).

Розвиток документно-комунікативної сфери суспільства, активне впровадження нових інформаційних технологій висуває високі вимоги до професійних та інтелектуальних якостей сучасного бібліотечно-інформаційного фахівця. Однак нецілісність нормативно-правової бази в сфері культури та низький рівень соціального захисту бібліотекарів у порівнянні, наприклад, з архівними працівниками, призвели до різкого зниження соціального статусу бібліотечного фахівця, падіння престижу цієї професії.

Якщо не вжити термінових заходів, то загрозлива тенденція відтоку молодих кадрів із бібліотек, скорочення державного набору в вузах призведе до того, що впроваджувати й розвивати новітні інформаційні технології в бібліотеках, забезпечувати культурно-освітні та наукові потреби громадян буде нікому.

З метою вирішення кадрового забезпечення та відновлення високого громадського авторитету бібліотек пропонуємо:

- надати бібліотекам загальнодержавного значення та ОУНБ статус наукових установ, ввести їх до Державного реєстру установ, що підпадають під дію Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 6 квітня 2000 р. № 1646-III;

- впровадити передбачене статтею 30 Закону "Про бібліотеки..." (в редакції від 16 березня 2000 р. № 1561-Ш) право на доплату за вислугу років;

- додати до статті 30 цього Закону положення про надбавки за шкідливі умови праці;

- розділ IX Закону "Про бібліотеки..." доповнити окремою статтею "Професійна діяльність у бібліотечній сфері", де розширити коло осіб, які можуть працювати у бібліотеках:

"Професійною діяльністю в бібліотеках можуть займатися громадяни як з бібліотечною вищою базовою освітою, так і з освітою інших напрямків".

Вважаємо також за необхідне організувати систематичну роботу з удосконалення нормативно-правової бази бібліотечної галузі з обов'язковим залученням провідних бібліотечних установ, професіоналів-практиків та науковців.

Г.Д.Ковальчук,
Н.М.Кучерява

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ СХІДНОЇ УКРАЇНИ

Останнім часом, у зв'язку з активним впровадженням у бібліотечній галузі новітніх інформаційних технологій, створюються умови для утвердження бібліотек у ролі провідних інформаційних посередників. Успішне вирішення цього завдання, як доводить зарубіжний досвід, є можливим лише за умов об'єднання їх зусиль. Майбутнє бібліотечних комп'ютерних технологій – у спільній роботі бібліотечних закладів, у координації та кооперації розвитку їх діяльності. Зараз у публічних бібліотеках Східної України спостерігається тенденція до створення корпоративних мереж бібліотек. Інтеграція інформаційних ресурсів потребує визначення рівня технічної оснащеності бібліотек, обсягів

інформаційних ресурсів, інформаційної та програмної сумісності бібліотечних систем, кадрового потенціалу.

Для з'ясування можливостей переходу бібліотек до корпоративних форм співпраці, вибору єдиної технологічної моделі взаємодії Харківською державною науковою бібліотекою ім. В.Г.Короленка у 2002 р. здійснено дослідження стану інформатизації бібліотек Харківської, Донецької, Дніпропетровської, Полтавської, Луганської та Сумської областей.

Дослідження підтвердило думку, що зараз інформатизація є одним із пріоритетних напрямків роботи бібліотек Східної України. Майже десятирічне використання у бібліотеках новітніх інформаційних технологій можна умовно поділити на кілька етапів: початковий, тобто автоматизація внутрішніх процесів з метою звільнення працівників від рутинної роботи; другий – перехід до локальних мереж та створення автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем; третій – використання Інтернет та Інтернет-технологій, вихід у світовий інформаційний простір не тільки з метою використання інформаційних ресурсів, а й надання їх усім бажаючим.

Перший етап інформатизації бібліотеки України розпочали на початку 90-х років, коли наша держава не мала стратегії щодо впровадження та розвитку інформаційних технологій. Поступове усвідомлення того, що забезпечення широкого доступу до інформації є можливим тільки за умов максимального використання сучасних інформаційних технологій, змусило бібліотеки розпочати цей процес самостійно, без будь-якої допомоги з боку методичних центрів та органів влади.

Аналіз пройденого шляху свідчить, що успішна комп'ютеризація бібліотек залежала від правильно обраної

стратегії, достатнього розвитку матеріально-технічної бази, підготовки персоналу та узгодженості дій колективів.

Накопичивши певний досвід з автоматизації бібліотечних процесів, бібліотеки дійшли висновку про необхідність регулювання цієї діяльності та розпочали створення програм інформатизації. Так, Дніпропетровською ОУНБ розроблено тривалу "Програму комп'ютеризації Дніпропетровської ОУНБ", де визначено основні етапи цієї діяльності, послідовність автоматизації технологічних процесів, поставлене питання щодо створення локальної комп'ютерної мережі, складено перелік необхідної техніки та програмних продуктів. Луганська ОУНБ спільно з бібліотеками вищих учбових закладів міста, обласною бібліотекою для дітей, обласною бібліотекою для юнацтва розробила проект регіональної "Програми інформатизації бібліотек Луганської області", а також спільно з обласним управлінням культури і мистецтв облдержадміністрації – проект регіональної "Програми інформатизації галузі культури і мистецтв".

Швидкий розвиток нових інформаційних технологій потребував створення у бібліотеках спеціальних структурних підрозділів, які б координували процеси комп'ютеризації, забезпечували оптимальний доступ до інформаційних ресурсів. По-різному вирішувалося це питання. Здебільшого створювалися відділи автоматизації бібліотечних процесів, основні виробничі функції яких полягали у технічному обслуговуванні комп'ютерів, розробці та впровадженні програмного забезпечення, підтримці БД. З часом функції відділів розширилися, з'явилася необхідність у наданні користувачам електронної інформації. Своєрідний структурний підрозділ організовано в Луганській ОУНБ. Тут на базі відділу автоматизації і сектору маркетингу свого часу було створено Бібліотечно-інформаційний центр (БІЦ), тобто

інтегровану структуру управління процесами автоматизації, обслуговуванням користувачів електронними інформаційними ресурсами, процесами створення і підтримки програмного забезпечення, функціонуванням Інтернет-вузла. Цей підрозділ також виконує роботи з підготовки програм та проектів, пов'язаних з інформатизацією.

Схожий за основними технологічними функціями відділ автоматизації бібліотечних процесів Донецької ОУНБ складається з сектору організації роботи в Інтернет, групи технічно-програмного забезпечення автоматизації та групи створення і підтримки БД. Це гнучкий та мобільний структурний підрозділ, на базі якого можна здійснювати подальшу комп'ютеризацію як обласної бібліотеки, так і бібліотек регіону.

Впровадження комп'ютерних технологій передбачало вкладання значних коштів для забезпечення цього напрямку роботи. Але в умовах економічної кризи розраховувати на достатнє бюджетне фінансування проектів бібліотеки не могли. Тому вони звернули увагу на благодійницьку діяльність міжнародних фондів. Участь у конкурсах проектів – нове явище для українських бібліотекарів. Не всі проекти, які подаються на конкурси, фінансуються грантодавцями. Але постійна участь в них дає змогу бібліотекам накопичувати досвід і отримувати значні кошти під конкретні ідеї. Основними грантодавцями для бібліотек Східної України є: Міжнародний фонд "Відродження", IREX та програма IATP, програма американського посольства LEAP, Інститут "Відкрите суспільство" (Будапешт) та інші. Саме завдяки їх фінансовій та організаційній допомозі бібліотеки змогли зробити перші кроки на шляху до інформатизації.

Так, Дніпропетровська ОУНБ за допомогою грантів реалізувала програму комп'ютеризації, автоматизації тех-

нологічних процесів, створила електронний каталог фонду, автоматизувала видавничі процеси, впровадила 3 локальні мережі (майже 50 комп'ютерів, 43 АРМи).

Дніпропетровська міська ЦБС на реалізацію проектів автоматизації бібліотек отримала в 1996–2001 рр. понад 40 тис. доларів. Усі проекти, які виставляла на міжнародні конкурси Донецька ОУНБ, були підтримані й профінансовані на суму понад 50 тис. доларів. Понад 25 тис. доларів на підключення до Інтернет та його розвиток отримала Харківська ОУНБ. Більше 13 тис. доларів на реалізацію різних проектів з інформатизації одержала Сумська ОУНБ.

Не тільки обласні, а й ЦБС за підтримкою методичних центрів почали брати участь у конкурсах різноманітних проектів. Значні суми для реалізації проекту "Інтернет для читачів публічних бібліотек" отримали Рубіжанська, Маріупольська, Артемівська, Харцизька, Ізюмська, Сумська міська ЦБС ім. Т.Шевченка та інші.

Протягом 10 років бібліотеки придбали різними шляхами комп'ютерну техніку. Наводимо дані про її кількість у таблиці 1.

Табл. 1

	Назва бібліотеки	Загальна кількість	XT IBM	AT 286	AT386	AT486	Pentium I	Pentium II	Pentium III	Pentium IV
1	Донецька ОУНБ	48	1	4	6	10	5	7	15	-
2	Маріуполь-ська ЦБС	17	1	1	2	3	1	6	3	-
3	Луганська ОУНБ	22	-	-	5	2	3	-	-	12
4	Рубіжан-ська ЦБС	8	-	-	-	-	-	-	8	-

5	Сумська ОУНБ	11	-	-	-	5	1	5	-	-
6	Сумська ЦБС	12	-	1	-	1	2	1	7	-
7	Харківська ОУНБ	19	-	-	2	3	3	2	9	-
8	Дніпропет-ровська ОУНБ	57	-	2	2	1	11	25	16	-

Як бачимо, бібліотеки мають здебільшого комп'ютери класу Pentium. Це дозволяє їм використовувати сучасне програмне забезпечення та впроваджувати багатофункціональні автоматизовані інформаційно-бібліотечні системи.

Обласні наукові бібліотеки використовують наявну техніку для: реєстрації та обліку читачів, обробки нових надходжень, ведення тематичних баз даних, оформлення передплати на періодичні видання, підготовки інформаційних та тематичних покажчиків, забезпечення інформацією місцевих органів влади та ін.

В усіх бібліотеках, які досліджувалися, створено локальні мережі. Причому в Донецькій ОУНБ робочі станції всіх відділів об'єднано в одну локальну мережу, в Дніпропетровській – відділи об'єднано в три мережі. Комп'ютеризовано практично всі технологічні процеси бібліотеки: комплектування, інвентаризацію та обробку літератури, введено в дію систему статистики, запроваджено систему "Адміністратор", формується база внутрішньої документації бібліотеки. У Харківській ОУНБ об'єднано регіональний центр інформації, відділ автоматизації, адміністрацію. Єдину мережу створено і в Полтавській ОУНБ. Вона забезпечує доступ до бази даних "Читачі", електронного каталогу бібліотеки, до інших баз даних.

Вивчення програмного забезпечення (ПЗ) довело, що найбільш використовуваною в ОУНБ Східної України є система автоматизації бібліотек ІРБІС. Власну програмну розробку здійснила Луганська ОУНБ. Наочно ці дані представлені в таблиці 2.

Табл. 2

Назва бібліотеки	ПЗ
1. ХДНБ	ІРБІС
2. Дніпропетровська ОУНБ	ІРБІС
3. Сумська ОУНБ	ІРБІС (dos), ППП SDS /isis/ M
4. Сумська ЦБС	ІРБІС (dos)
5. Донецька ОУНБ	UNILIB, MARC
6. Маріупольська ЦБС	MARC
7. Луганська ОУНБ	Власна розробка
8. Рубіжанська ЦБС	-
9. Харківська ОУНБ	-

Усі наявні програмні продукти дозволяють створювати бібліографічні БД, що підтримують формати обміну даними Unimarc або Usmarc. Вибір бібліотеками програмного забезпечення, яке дозволяє формувати власні електронні ресурси, що згодом зможуть інтегруватися в регіональні інформаційні ресурси, свідчить про високий професійний рівень фахівців. Використання якісних програм зі створення сучасних автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем дозволяє забезпечувати користувачів оперативною та якісною інформацією.

На підставі аналізу можна стверджувати, що універсальні наукові бібліотеки практично завершили перший та другий етапи інформатизації, тобто створили необхідну матеріально-технічну базу для комп'ютеризації бібліотечно-бібліографічних процесів.

Наступний етап – напрацювання і накопичення інформаційних ресурсів. Сьогодні система електронних ресурсів універсальних наукових бібліотек містить:

- власні електронні ресурси;
- електронні БД на компакт-дисках та дискетах;
- доступ до електронних ресурсів Інтернет.

Активно працюють обласні бібліотеки над створенням власних електронних продуктів. З 1993 р. Дніпропетровська ОУНБ здійснює роботу зі створення ЕК нових надходжень до спеціалізованих фондів (краєзнавчого, нотних видань та ін.). Створено робочу групу бібліотечних фахівців і операторів та розпочато формування ЕК ретроспективного фонду. Бібліотека має значні за обсягом БД аналітичного розпису періодики спеціалізованих відділів.

Електронний каталог Донецької ОУНБ представлено на домашній сторінці бібліотеки, що дозволяє використовувати його через Інтернет. У бібліотеці створено фактографічну БД статей журналів з економіки і права поки що для внутрішнього користування.

З 1994 р. створюється електронний каталог (поточна та ретроспективна частина) і в Полтавській ОУНБ. Активно створює власні електронні ресурси Луганська ОУНБ: БД нових надходжень, БД періодичних видань, фактографічні БД краєзнавчого характеру (Web-проект "Інформаційний портрет регіону", "Луганщина на сторінках періодичних видань", "Літературно-історичний архів"), повнотекстові БД дайджестів місцевої преси, БД "Видатні діячі Луганщини", БД "Місцеве самоврядування". Певні напрацювання має Сумська ОУНБ. Готується електронний каталог, на сайті бібліотеки представлені в електронному варіанті науково-методичні та краєзнавчі матеріали.

У бібліотеках поступово зростає питома вага різних видів електронних документів. Електронні видання на

магнітних та оптичних дисках надходять з видавничих або торговельних установ, передплатних агентств. На магнітних та оптичних дисках представлені такі електронні бази даних: РЖ ВІНІТІ, "Законодавча, нормативно-методична і довідкова документація Євразійського патентного відомства" (Дніпропетровська ОУНБ); РЖ ВІНІТІ, "Автоматика и радиоэлектроника", "Лига-закон", БД EBSCO Publishing (Луганська ОУНБ); БД журнальних статей, РЖ ВІНІТІ (Донецька ОУНБ). Крім того, до бібліотек надходять додатки до книг та періодичних видань на ГМД та CD-ROM. Електронні документи надаються користувачам, але облік їх використання ще не здійснюється, тільки Сумська ОУНБ навела статистичні дані про видачу документів на електронних носіях.

Бібліотеки придбали також обладнання для копіювання та створення електронних документів (принтери та сканери). Принтери використовуються для роздруківки даних із БД, а сканери для створення електронних документів для домашньої сторінки та копіювання паперових документів. Це дозволяє створювати власні повнотекстові бази даних, які зберігаються на вінчестерах комп'ютерів. Більшість бібліотек подає на домашніх сторінках власні видання в електронній формі.

Достатньо висока вартість наявних на ринку електронних ресурсів компенсується утворенням консорціумів для використання електронних періодичних видань. Зарубіжні бібліотеки накопичили багатий досвід щодо впровадження корпоративного комплектування фондів. Українські бібліотеки також підтримують ідею поєднання зусиль з метою економії коштів, і стають членами консорціумів.

Так, Луганська ОУНБ, яка є членом Консорціуму бібліотек України, з 1999 р. бере участь у реалізації проектів

"Доступ до електронних журналів через інформаційну службу "Springer - Verlag" та "Електронна інформація для бібліотек". Як показав досвід бібліотеки, користувачі повною мірою готові використовувати БД електронних журналів, що викликають інтерес (здебільшого у науковців), хоча недосконале володіння іноземними мовами є дещо стримуючим фактором користування такими БД.

Для надання інформації на електронних носіях (дискетах, CD-ROM) у деяких бібліотеках почали створюватися спеціальні структурні підрозділи, котрі інтегрують можливості нових носіїв інформації в роботу бібліотеки, забезпечують комплексний характер інформаційного обслуговування користувачів. Початківцем у цьому стала Донецька ОУНБ, де працює "медіацентр". Розширює зону доступу до БД і Дніпропетровська ОУНБ, створивши комп'ютерний зал каталогів, АРМи читачів у відділах краєзнавства, періодики, літератури іноземними мовами, довідково-бібліографічному, патентно-технічному, відділі мистецтв, абонементі.

Обласні бібліотеки регіону з 1996 р. розпочали освоєння Інтернет-технологій. Можливість підключення до Інтернет бібліотеки отримали завдяки фінансуванню, одержаному внаслідок участі в конкурсах проектів різних благодійних фондів та програм.

Функціонує і розвивається Центр колективного доступу до Інтернет у Дніпропетровській ОУНБ. Великі можливості доступу до Інтернет-ресурсів мають користувачі Донецької ОУНБ – тут підключено 10 ПК. Впровадження Інтернет-технологій у Луганській ОУНБ розпочато у 1997 р. відкриттям першого в місті Інтернет-офісу.

У вересні 2001 року на підставі партнерської угоди між Радою Міжнародних Досліджень та Обмінів (IREX) і

Сумською обласною науковою бібліотекою було відкрито Центр доступу та навчання в Інтернет.

У 2001–2002 рр. відкрито Інтернет-центри для читачів у публічних бібліотеках деяких районних ЦБС: Ізюмській (Харківської обл.), Маріупольській, Харцизькій, Артемівській (Донецької обл.), Рубіжанській (Луганської обл.), Сумській міській ЦБС. Відкриття їх підтримане і фінансується Посольством США в Україні.

Майже всі бібліотеки обласного рівня створюють власні Web-сайти, які з кожним днем набувають більшої популярності. Основна інформація, яку вони містять, – краєзнавча. Матеріал на сайті Луганської ОУНБ подано у тримовному варіанті. Наявність на сторінках інформації українською, англійською та російською мовами сприяє активнішому використанню бібліотечних інформаційних ресурсів світовою спільнотою.

Працюють за цим напрямком і ЦБ ЦБС. Зокрема, у 2000 році створено власний Web-сайт Маріупольської ЦБС. На ньому відображено всю бібліотечну мережу міста з переліком послуг бібліотек. На сайті також представлено списки кращих пошукових систем Інтернет, тематичні списки адрес ресурсів світової мережі на допомогу учням і студентській молоді, фонд раритетів, віртуальний музей.

Можна констатувати, що обласні наукові бібліотеки східного регіону України з установ, що займалися лише зберіганням та наданням читачам друкованих видань, перетворилися на універсальні інформаційні центри, де можна знайти і отримати інформацію на різних носіях, скористатися різноманітними інформаційними послугами. Це і доступ до повнотекстових періодичних і наукових видань, до великих обсягів графічної і звукової інформації, до електронних каталогів.

Бібліотеки подолали початкові етапи інформатизації, на яких вирішувалися відносно локальні завдання. Досягнуте дає підстави для переходу на наступний, більш високий рівень, а саме на етап корпоративності бібліотечних технологій. Він передбачає організацію процесів обміну документами або даними про них між різними бібліотеками, інформаційними центрами за взаємоузгодженими технологіями, умовами, правилами, програмно-лінгвістичним та технічним забезпеченням.

Останнім часом в обласних бібліотеках Східної України спостерігається прагнення до корпоративної роботи. Так, у межах Донецького обласного відділення УБА розроблено програму корпоративної каталогізації. Створено координаційну раду з проблем ведення електронних зведених регіональних каталогів. Луганська ОУНБ також створює зведений каталог періодичних видань бібліотек регіону. Дніпропетровська – регіональну бібліотечно-інформаційну систему.

У 2000 році правлінням Харківської Асоціації інформаційно-бібліотечних технологій прийняте рішення про створення та підтримку зведеного електронного каталогу періодичних видань, які надходять до провідних бібліотек міста. Його учасниками стали 15 бібліотек Харкова різного відомчого підпорядкування. Цей каталог створюється в Харківській державній науковій бібліотеці ім. В.Г.Короленка, доступ до нього здійснюється з її домашньої сторінки.

Проведене дослідження свідчить про рівень готовності обласних наукових бібліотек Східного регіону до переходу на новий інтеграційний етап впровадження сучасних інформаційних технологій. Бібліотеки як за програмно-технічним станом, так і за рівнем професійної підготовки персоналу мають змогу плідно співпрацювати в інформаційному просторі Східної України. Тож наступним

кроком має стати взаємодія бібліотек у створенні корпоративних каталогів, корпоративної довідкової служби, у підготовці повнотекстових баз даних на підставі потреб користувачів та своїх фондів, а також співпраця в електронній доставці документів, насамперед, статей з періодичних видань. Перехід від локальних інформаційно-бібліотечних систем до регіональних інтегрованих, дозволить кожній бібліотеці ефективніше здійснювати інформаційне обслуговування користувачів як безпосередньо у бібліотеці, так і у світовій мережі.

Публічні бібліотеки України внаслідок кардинальних змін стають конкурентноспроможними установами на ринку інформаційних послуг, справжніми осередками безперервної освіти населення. Саме у цих бібліотеках громадяни мають змогу користуватися Інтернет за допомогою обладнаних місць, де у майбутньому вони зможуть брати участь у відео-конференціях та отримувати освіту за допомогою дистанційного навчання.

Важливим напрямком бібліотечної діяльності стає розвиток електронної доставки документів. Більшість бібліотек активно брала участь у міжбібліотечному використанні фондів на місцевому та регіональному рівнях, але останнім часом цей напрямок через фінансові ускладнення майже не використовується, тому необхідно вжити певних заходів для активізації діяльності міжбібліотечного абонемента та доставки документів. Для оперативної організації електронної доставки документів необхідно ширше застосовувати протокол Z39.50 для пошуку інформації у корпоративних регіональних каталогах. Це дозволить користувачам оперативно та повно отримувати інформацію про наявні у бібліотеках документи та замовляти їх копії.

10-річний досвід роботи бібліотек з впровадження сучасних інформаційних технологій свідчить про високий професійний рівень бібліотечних працівників, які у складних умовах економічної кризи змогли знайти шляхи входження України у світовий інформаційний простір, створили для користувачів умови для задоволення інформаційних потреб. Це дозволяє сподіватися, що і у подальшому буде зроблено все можливе для створення в нашій країні сучасних публічних бібліотеках світового рівня.

Важливість завдань, що будуть вирішуватися, створення і функціонування бібліотечно-інформаційних корпоративних систем повинне привернути увагу не лише міжнародних, а й місцевих фондів та керівників відомств, які відповідають за розвиток інформаційної структури України, а також громадських бібліотечних організацій.

І.Я.Лосієвський

ОСОБИСТІ БІБЛІОТЕКИ ВИДАТНИХ ВЧЕНИХ І ПИСЬМЕННИКІВ У ФОНДАХ ХДНБ ім. В.Г.КОРОЛЕНКА

Особиста бібліотека – одне з джерел вивчення особистості її власника, його біографії та творчості, якщо йдеться про вченого, письменника, критика, діяча мистецтва. Книжкові зібрання видатних діячів науки та культури належать до комплексних пам’яток великого історико-культурного значення, потребують збереження, реконструкції (за можливістю – хоча б часткової) і наукового розкриття. Слід зауважити, що до складу таких бібліотек можуть входити стародруки, інші особливо рідкісні та цінні видання, які відсутні в фондах найбільших державних книгозбірень.

З кінця XIX-го і протягом XX ст. ХДНБ постійно розширяла свої зібрання й за рахунок приватних цінних колекцій, співпрацюючи з їх утворювачами й спадкоємцями. Серед надходжень цієї доби є чимало бібліотек (або їх фрагментів), що належали видатним діячам української та російської науки, відомим письменникам, критикам, публіцистам. Одночасно провадилася робота з виявлення "слідів" цінних особистих зібрань у тій частині фондів ХДНБ, які надійшли з фондів інших книгозбірень, музеїв (найчастіше – розформованих). З 1980-х рр. заходи за цим напрямком набули систематичного характеру, що привело до справжніх наукових відкриттів.

Найдавнішими з числа виявлених у фондах ХДНБ особистих бібліотек є зібрання Мелетія Смотрицького та Стефана Яворського. Ці бібліотеки – видатні пам’ятки книжкової культури свого часу, і перші спроби їх реконструкції було зроблено в публікаціях С.Т.Голубєва, П.М.Жолтовського та С.І.Маслова (1). Дослідження, проведене нами, дозволило одержати нові дані щодо складу та долі цих унікальних зібрань.

Бібліотека великого вченого-мовознавця, одного з засновників української та східнослов’янської лінгвістики, видатного релігійного письменника-полеміста та церковного діяча Мелетія Смотрицького (бл. 1578-1633) після смерті власника знаходилась в Дерманському монастирі на Волині. Пізніше, вже на зламі XIX і XX ст., фрагменти цього зібрання надійшли до Волинського єпархіального музею (м. Житомир), звідки у роки Першої світової війни були евакуйовані у Харків, і з 1920 р. увійшли до складу фондів харківського Музею українського мистецтва, керівником якого був відомий вчений-мистецтвознавець С.І.Таранушенко. Після розформування цього закладу (1933 р.) музейний книжковий фонд було передано до ХДНБ. Окремі

примірники з колекції Мелетія Смотрицького нині зберігаються в бібліотеках та музеях Києва, Одеси, Острога (2).

Склад цього особистого зібрання, судячи з харківського – найбільшого його фрагмента (у ХДНБ знаходиться 14 прим.), повністю відповідає духовним та науковим інтересам власника; це – західноєвропейські видання XVI – початку XVII ст. творів житійної літератури, патристики, історіографії, юриспруденції, мовні словники, довідники з історії християнської Церкви. Серед книг – Кодекс Юстініана (Ліон, 1517), "Історія пелопоннеської війни" Фукідіда (Віттенберг, 1561), "Коментар на пророка Ісайю" Прокопа Газького (Париж, 1580), "Лексикон грецько-латинський" (Базель, 1584), "Собори вселенські та місцеві" (Венеція, 1585), "Житія святих" (Кельн, 1616). На форзацах, титулах і початкових аркушах книг знаходимо власницькі написи Мелетія Смотрицького грецькою, латинською та церковнослов'янською мовами. До двох видань вчений склав тематичні покажчики латиною та польською мовою (автографи на форзацах і вкладених аркушах). Зберігся і рукописний збірник творів Іоана Златоуста, переписаний братом Мелетія Смотрицького Стефаном у 1606-1607 рр. (3). Це – одна з пам'яток славнозвісної Острозької академії.

Велику наукову цінність становлять і книги з особистого зібрання видатного українського філософа, поета, релігійного письменника та церковного діяча Стефана Яворського (1658-1722), автора відомої латинської елегії "Власника цих книг останнє книг цілування", яку й присвячено "улюбленому дітищу" – особистій бібліотеці. 1732 р. це зібрання згідно з указом російської імператриці Анни Іоанівни (прийнятим 1731 р. за сприянням Феофана Прокоповича) було передано до Харківського колегіуму, пізніше, у XIX ст., реорганізованого у семінарію. Сьогодні основна частина бібліотеки Стефана Яворського знаходиться

в ЦНБ Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна (виявлено бл. 270 прим.), однак лише в колекції ХДНБ (53 прим.) (4) виявлено численні кириличні стародруки, у т.ч. такі видатні вітчизняні та східнослов'янські пам'ятки, як "Книжиця..." Василя Суразького (Острог, 1588), Євангеліє учительне Кирила Транквилліона-Ставровецького (Рохманів, 1619), київські та новгород-сіверські видання XVII ст. Є в колекції ХДНБ й польські богословські книги, довідники з польської геральдики XVI – початку XVIII ст., які вийшли з друкарень Кракова, Варшави, Познані, Каліша, Любліна. На титулах, форзацах та аркушах примірників – власницькі та пам'ятні написи, маргіналії Стефана Яворського 1680-х – початку 1720-х рр. польською, латиною, церковнослов'янською мовою. Напис-автограф на форзаці "Маргарита" Іоана Златоуста (М., 1698) свідчить, що ця книга є подарунком патріарха Адріяна.

Серед інших цінних особистих зібрань XVIII ст., фрагменти яких знайдено у фондах ХДНБ, – бібліотеки засновника Харківського колегіуму єпископа Бєлгородського та Обоянського Єпіфанія Тихорського (острозьке видання "Маргарита" Іоана Златоуста 1595 р. та київське видання "Книги житій святих" Дмитра Туптала-Ростовського 1689 р., подаровані власником колегіуму); духовного письменника, ректора Харківського колегіуму Андрія Прокоповича (у т.ч. московське видання творів Феофана Прокоповича 1773 р.); поета, прозаїка та вченого-мовознавця Є.І.Станевича, одного з провідних діячів Поповської академії – літературного гуртка О.О.Паліцина на Сумщині (видання творів діячів європейського Просвітництва, у т.ч. Д.Дидро, Ш.Монтеськє).

На початку 1950-х рр. до фондів ХДНБ надійшли стародруки, рідкісні вітчизняні та іноземні видання XVI – першої третини XIX ст. з Полтавської обласної бібліотеки, серед яких нами було атрибутовано 39 примірників з

особистої бібліотеки видатного російського поета і перекладача М.І.Гнєдича (1784-1833), вихованця Харківського колегіуму. Фрагменти цього зібрання нині виявлено також в Полтавській ОУНБ ім. І.П.Котляревського, книгозбірнях Києва (5).

Сучасні дані про бібліотеку М.І.Гнєдича дають можливість виділити в ній два головних розділи: "робочий" та бібліофільський. Перший містить західноєвропейські видання "Іліади" XVIII – початку XIX ст., довідкову літературу з історії та культури античності, підручники, словники давньогрецької мови, дослідження науковців-фахівців у галузі історії та культури Давнього світу, – тобто все, що відповідало науковим і творчим інтересам Гнєдича як перекладача гомерівського епосу, знавця античності. В цих книгах містяться численні маргіналії власника чорнилом та олівцем. До бібліофільського розділу належать такі поліграфічні шедеври, як мініатюрне видання творів Піндара 1600 р., ілюстроване видання "Памели" С.Річардсона (пер. фр. А.Прево. – Руан, 1782). Молодий Гнєдич співчував ідеологічній програмі Французької революції, й тому не є випадковою наявність в його бібліотеці "Справжніх листів Мірабо" (Париж, 1792). До складу зібрання входять також рідкісні книги, які було подаровано поету О.М.Оленіним, істориком і археологом, директором петербурзької Імператорської публічної бібліотеки, де працював й М.І.Гнєдич.

Вже в першій фондовій тисячі Харківської громадської бібліотеки (тепер – ХДНБ ім. В.Г.Короленка) зустрічаються примірники, які було передано книгозбірні відомим російським письменником Г.П.Данилевським (1829-1890). Останні книжкові дари письменника бібліотека прийняла 1889 р. (43 прим.). На початку 1890-х близько 3200 томів з

колекції Данилевського передали в Харківську громадську бібліотеку його спадкоємці.

Склад цього книжкового зібрання, яке містить вітчизняні та іноземні видання XVIII-XIX ст. (починаючи з 1705 р.), у цілому відповідає різнобічним інтересам та діяльності власника – поета, прозаїка, історичного романіста, перекладача, публіциста, редактора, рецензента, цензора, дослідника слобожанської старовини та публікатора історичних документів з історії України, пропагандиста української культури і, зокрема нової української літератури, бібліофіла (6). Певне місце займають тут прижиттєві й рідкісні видання творів українських, російських та іноземних (французьких, англійських, німецьких) письменників XVI–XIX ст. – російські переклади, окремі видання – мовою оригіналу. Найзначнішим за кількістю є комплекс наукових, насамперед науково-історичних, документальних видань: дослідження з історії та культури України, інші історіографічні праці вітчизняних та зарубіжних авторів, наукові збірники (історико-документальні, філологічні, етнографічні), перші видання казацьких літописів, творів українського, білоруського та російського фольклору; видання мемуарів, щоденників, мандрівних записок тощо. Серед книг – "Описаніе Украины" Г.Л. де Боплана (Спб., 1832), "Запорожская старина" І.І.Срезневського (Х., 1833), "Наські українські казки запорожця Іська Матиринки" О.М.Бодянського (М., 1835), "Записки о Южной Руси" П.О.Куліша (т. 1-2. СПб., 1856-1857).

Є в бібліотеці Г.П.Данилевського видання Святого Письма (XIX ст.), духовна література, нариси з церковної історії, а також філософські твори, публіцистика, збірники державних постанов, праці з країнознавства, народознавства, географії, політекономії, юриспруденції; підручники, посібники з педагогіки, граматики давніх мов, бібліографії (у

т.ч. каталоги рідкісних видань), енциклопедичні видання (універсальні та галузеві), біографічні словники письменників (духовних та світських), календарі, путівники.

Будучи значною мірою "робочою" бібліотекою письменника та історика культури, зібрання Г.П.Данилевського має й ознаки бібліофільської колекції (включаючи такі раритети, як українськомовні першодруки XIX ст.), і універсальної за складом особистої бібліотеки високоосвіченого, значною мірою русифікованого українця середини – другої половини XIX ст., гуманітарія за фахом, якого цікавлять також книги з природознавства, техніки, медицини, сільського господарства, мисливства, промислів та ремесел. У зібранні Г.П.Данилевського є певна кількість видань такої тематики, що частково пояснюється й господарчими потребами та захопленнями власника.

Велике історико-культурне значення має створений Данилевським комплекс вітчизняних та зарубіжних періодичних та продовжуваних видань, який містить перші, рідкісні й цінні українські журнали та газети (у т.ч. "Український вісник", 1816-1819 рр.; "Харківські вісті", 1817-1823; "Основа", 1861-1862), літературно-художні альманахи, збірники ("Молодик" І.Бецького, "Киянин" та "Українець" М.Максимовича).

Важливою частиною зібрання є книги, які свідчать про творчі контакти Данилевського з українськими та російськими літераторами, вченими. Збереглися примірники з дарчими написами авторів – письменників І.С.Аксакова, Н.В.Берга, М.В.Гербеля, Н.С.Кохановської, А.Л.Метлинського, Л.О.Мея, М.Л.Михайлова, Я.П.Полонського, Є.А.Саліас-де-Тернемира, Н.Ф.Щербини, Я.І.Щоголева, П.І.Якушкіна; вчених – істориків Д.І.Багалія, М.П.Барсукова, В.О.Більбасова, П.П.В’яземського, філологів О.П.Мілюкова та Я.К.Грота, етнографів і фольклористів П.В.Шейна та Д.І.Яворниць-

кого; філософа К.М.Леонт'єва, письменника і видавця О.С.Суворіна, видатного державного діяча й вченого С.Ю.Вітте та ін.

Один з найцінніших раритетів зібрання – примірник петербурзького видання 1843 р. драматичної поеми Є.П.Гребінки "Богдан" з дарчим написом автора письменниці О.О.Ішимовій 10 лютого 1843 р. та дарчим написом останньої Г.П.Данилевському 14 лютого 1853 р.

На форзацах книг з бібліотеки Данилевського є різнокольорові екслібриси, на титульних аркушах подекуди зустрічаються власницькі написи або сліпе тиснення "Г.П.Данилевскій", на корінцях особливо рідкісних та цінних книг – тиснення "Редкость".

Неабиякий інтерес для біографів Г.П.Данилевського, для істориків українського бібліофільства становлять також книги з родинної бібліотеки Данилевських XVIII – першої половини XIX ст., які пізніше влилися у зібрання письменника. Саме завдяки родинній бібліотеці Г.П.Данилевський став власником цінної колекції російських та іноземних видань XVIII ст., велика частина якої збереглася у зібранні ХДНБ.

Поряд із пам'ятками друку до фондів Харківської громадської бібліотеки надійшла й невелика кількість рукописних книг, які належали письменникові і також були родинними реліквіями Данилевських. Це, насамперед, – "Уложеніє царя Алексія Михайловича" – список XVIII ст. (7), "Духовная моєму сыну" В.Н.Татіщева – т. зв. "солнцевський" список XVIII ст. (8). У бібліотеці зберігається й наборний варіант роману Г.П.Данилевського "Мирович" (1875), який було заборонено царською цензурою, – з рукописними вставками, правкою та пам'ятним написом автора (9).

До фондів ХДНБ надійшла й значна кількість книг з інших великих родинних бібліотек XVIII–XIX ст. – Кочубеїв,

Квіток, Пассеків, Бекетових, Алчевських, Лавровських, Святополк-Мирських. Як відомо, вихідці з цих родів стали видатними письменниками, вченими, державними та громадськими діячами.

Значну частину особистих книжкових зібрань подарували бібліотеці її перші співпрацівники та фондоутворювачі, серед яких були видатні вчені Д.І.Багалій, В.П.Бузескул, Є.К.Рєдін, М.Ф.Сумцов та ін.

Виявлені книги, які належали російським поетам М.М.Хераскову, П.А.В'яземському, Д.В.Давидову, А.Г.Родзянко та В.М.Жемчужнікову, критику В.Г.Бєлінському, українському прозаїку, драматургу і театральному діячеві М.П.Старицькому, просвітнику, винахіднику, першому українському науковому журналісту і засновнику Харківського університету В.Н.Каразіну, історикам Д.М.Бантиш-Каменському, І.В.Лучицькому, В.І. та М.І.Семевським, філологам І.І.Срезневському, О.О.Потебні, О.І.Білецькому, І.Я.Айзенштоку, українському письменнику та вченому-сходознавцю А.Є.Кримському, російському письменнику О.І.Купріну, поетам "Срібного віку" Г.В.Адамовичу та З.М.Гіппіус, художнику Є.Є.Лансере.

Серед книг з інскриптами, які висвітлюють наукові й творчі контакти та склад бібліотек видатних особистостей, – український переклад "Гамлета" В.Шекспіра (К., 1882) з недатованим дарчим написом перекладача М.П.Старицького О.О.Потебні; поетична збірка "Листопад" І.О.Буніна (М., 1901) з дарчим написом автора О.І.Купріну 23 лютого 1901 р.; "Радуница" С.О.Єсеніна (Пг., 1916) з дарчим написом автора З.М.Гіппіус 31 січня 1916 р.

Колекції книг з автографами авторів – відомих письменників та науковців увійшли до складу особових архівних фондів харківських вчених – книгознавця та літературознавця І.Я.Каганова, лінгвістів Ф.П.Медвєдєва та

О.М.Фінкеля, літературознавця та письменника М.В.Чернякова.

На зламі 1990-х – 2000-х рр. до ХДНБ надійшли фрагменти особистих книжкових зібрань видатних вчених – українського фізіолога академіка В.Я.Данилевського (1852-1939), російського та українського вченого-історика академіка Є.В.Тарле (1874-1955); одного з найвидатніших російських поетів другої половини ХХ ст. Бориса Чичибабіна (Б.О.Полушина, 1923-1994).

Книги, які належали В.Я.Данилевському (25 прим.), підібрані власником згідно з його науковими інтересами, дослідницькою діяльністю, це, звичайно, частина "робочої" бібліотеки вченого, яка донедавна зберігалась в Українському НДІ ендокринології та хімії гормонів ім. В.Я.Данилевського. Найдавніша книга у цьому зібранні – "Кавказские минеральные воды" П.Савченка (СПб, 1828).

За свідченням сучасника, у Є.В.Тарле не було "великої домашньої бібліотеки"; історик шуткуючи говорив колегам, що така бібліотека "не потрібна йому, бо він все рівно не збере книг більше, ніж у Публічній бібліотеці" (10). І все ж таки це особисте зібрання зростало з року в рік і не було, на відміну від зібрання В.Я.Данилевського, лише "робочою" бібліотекою вченого. Судячи з колекції ХДНБ (бл. 60 прим. надійшли від спадкоємців Є.В.Тарле), до його складу входять, – поряд із класикою історіографії (труди Т.Б.Маколея), історико-документальними збірниками, історичною та художньою літературою про епоху Французької революції та наполеонівських війн, – видання, які свідчать про великий інтерес вченого-гуманітарія до проблем біології, фізики, астрономії; в його зібранні є такі книги, як "Вселенная вокруг нас" Дж.Джинса (М.; Л., 1932), "Галактики" Х.Шеплі (М.; Л., 1947), "Основные представления современной физики" А.Ф.Йоффе (Л.; М., 1949), "Пчелы" І.Халіфмана (М., 1950)

та ін. Чимало в тарлевській бібліотеці творів художньої літератури та критики (Пушкін, Лермонтов, Бєлінський, Вольтер, Флобер, Мопассан та ін.). Є й пам'ятки друку, наприклад, "Кандід, або Оптиміст" Вольтера (СПб., 1779) – друге видання російського перекладу; ілюстроване французьке видання "Злочинний світ" (Париж, 1845).

Бібліотека має також книги з автографами відомих авторів – дипломата й мемуариста О.О.Ігнат'єва, академіка Є.Н.Павловського, літературознавця О.І.Попової, письменника, літературознавця та критика Корнєя Чуковського.

Книги з особистого зібрання Бориса Чичибабіна (29 прим.) одержані від М.Ф.Якубовської, близького друга поета у 1950-і – середині 1960-х рр. Любов власника цієї бібліотеки до книги й читання добре відома з мемуарних джерел (11). За свідченням М.Ф.Якубовської, вже на рубежі 1950-х – 1960-х рр. до книжкової колекції Бориса Чичибабіна входили зібрання творів, численні окремі видання класиків російської та світової літератури (у т.ч. ПЗТ та ЗТ Гоголя, Чехова, Буніна, Маяковського, О.М.Толстого, Пришвіна, К.Чапека), безліч поетичних збірок, у т.ч. книг сучасних російських та українських поетів, серійні видання (бібліотечка "Огонька" тощо), значна кількість ілюстрованих видань, художніх альбомів (і художники-реалісти, і представники модерністських, авангардних течій в мистецтві), декілька видань кінця XIX - початку XX ст., довідники з історії літератури. Склад бібліотеки відображав духовні, творчі, читацькі, бібліофільські інтереси поета. Серед видань, які знаходяться нині у колекції ХДНБ (Чичибабінська колекція: архівні документи, книги), – книга П.Сергієнка "Как живет и работает граф Л.Н.Толстой" (2-е вид. – М., 1908) та видання творів Л.М.Толстого – одного з улюблених письменників Чичибабіна, видання творів східнослов'янського фольклору, російської та світової класики,

ілюстровані Є.А.Кибриком – художником-графіком, творчість якого Чичибабін, за свідченням близьких, полюбив ще з юності; "Легенды и мифы Древней Греции" (М., 1955), "Вірші й поеми" П.Г.Тичини (К., 1950) – подарунок від матері, альбом "Валентин Александрович Серов" (М., 1959), книги, подаровані Чичибабіну авторами, – цінні свідоцтва особистих та творчих зв'язків поета з видатними сучасниками. Є такі раритети, як книги з дарчими написами І.Г.Еренбурга (недатований інскрипт на кн.: Эренбург И. Люди, годы, жизнь. Кн. 1, 2. – М., 1961) та С.Я.Маршака (інскрипт 29 грудня 1962 р. на кн.: Маршак С. Избранная лирика. – М., 1962).

Дані щодо особистих книжкових зібрань видатних діячів науки та культури відображено в спеціальних читацьких картотеках відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ, паспортах колекцій. Планується підготувати електронні варіанти наукових описів приватних зібрань XVI–XX ст., які мають велике історико-культурне значення, у перспективі – друковані каталоги цих колекцій. За матеріалами реконструкції особистих бібліотек у фондах ХДНБ готується до друку анотований каталог "Автографи видатних діячів науки та культури на книгах з фондів ХДНБ ім. В.Г.Короленка".

Література

1. Голубев С. Археологическая заметка о памятниках старины, находящихся по некоторых монастырях Волынской епархии /С.Голубев //Тр. Киев. духовн. акад. – 1876. – № 3. – С.627-628; Маслов С.И. Библиотека Стефана Яворского /С.И.Маслов. – Киев, 1914; Жолтовський П. Про бібліотеку Мелетія Смотрицького /П.Жолтовський //Бібліолог. вісті. – 1930. – № 1. – С.102-106.

2. Тут і далі див.: Лосиевский И.Я. Библиотека Мелетия Смотрицкого /И.Я.Лосиевский //Памятники культуры. Новые открытия: Письменность. Искусство. Археология. Ежегодник. 1984. – Л., 1986. – С.89-97; Лосієвський І. Бібліотека Мелетія Смотрицького /І.Лосієвський //Київ. старовина. – 1992. – № 5. – С.59-65.

3. Фонд рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В.Г.Короленка. Колекція Мелетія Смотрицького. Шифр 819328.

4. Див. детальніше: Луцька Ф.Й. Бібліотека С.Яворського у книжкових фондах Харківського університету /Ф.Й.Луцька, В.К.Мазманьянц //Філософська думка. – 1986. – № 4. – С.82-86; Лосиевский И.Я. Славянские книги в библиотеке Стефана Яворского /И.Я.Лосиевский //Книга в меняющемся мире, 7-я науч. конф. по пробл. книговедения. Секция истории книги (до нач. XX в.). – М., 1992. – С.33-34; Маркман Н.В. Книги з бібліотеки Стефана Яворського у фондах Харківської наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленка /Н.В.Маркман //Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І.Вернадського. – К., 2003. – Вип. 10. – С.181-187.

5. Тут і далі див.: Ротач П. "Библиотеку мою завещаю...": Дар Н.И.Гнедича Полтаве /П.Ротач //Альманах библиофила. – 1978. – Вып. 5. – С.98-114; Лосиевский И. В "эпикурейском кабинете" Гнедича /И.Лосиевский //В мире книг. – 1984. – № 2. – С.45-48; Лосиевский И.Я. Книжные и рукописные реликвии пушкинской эпохи в фондах ХГНБ /И.Я.Лосиевский //Зб. наук. статей /ХДНБ ім. В.Г.Короленка. – Вип. 3. – Х., 2000. – С.42-53.

6. Далі див. також публікації С.Б.Шоломової – організатора та головного виконавця заходів з реконструкції цього зібрання: Заради слова, гідного поваги: Україніка в книжковому зібранні Г.П.Данилевського //Вітчизна. – 1991. –

№ 1. – С.159-162; Книги Г.П.Данилевського та особиста бібліотека письменника у фонді ХДНБ ім. В.Г.Короленка //Документально-інформаційні ресурси ХДНБ ім. В.Г.Короленка. Зб. наук. статей. – Х., 1996. – Вип. 2. – С.73-80; Автографи письменників у книжковому зібранні Г.П.Данилевського //Зб. наук. статей /ХДНБ ім. В.Г.Короленка. – Х., 2000. – Вип. 3. – С.72-90.

7. Фонд рідкісних видань і рукописів ХДНБ. Колекція Г.П.Данилевського. Шифр 819015.

8. Там само. Шифр 819055. Про цю пам'ятку див.: Архивно-информационный бюллетень. – Сер. III. Спр.-библиогр. материалы. – 1995. – № 8. Библиогр. произведений В.Н.Татищева и л-ры о нем / Сост. В.С.Астраханский и др. – С.119. Про інші рукописи, які входили до зібрання Г.П.Данилевського і нині зберігаються в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (у т.ч. автографи Є.П.Гребінки, Г.Ф.Квітки, Т.Г.Шевченка), див. у публікаціях І.Я.Айзенштока; бібліогр. див. у кн.: Айзеншток І. Автобіографія; Вибрані листи (1910-і – 1920-і рр.) /Упорядкув., підготов. текстів та комент. С.Захаркіна. – К., 2003. – С.74-75, 91.

9. Фонд рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В.Г.Короленка. Колекція Г.П.Данилевського. Шифр Б 62368.

10. Рутенбург В.И. Тарле – ученый и общественный деятель /В.И.Рутенбург //Проблемы истории международных отношений: Сб. статей памяти акад. Е.В.Тарле. – Л., 1972. – С.5-6.

11. Всему живому не чужой: Борис Чичибабин в статьях и воспоминаниях / Сост.: М.И.Богославский, Л.С.Карась-Чичибабина, Б.Я.Ладин-зон. – Х., 1998. – С.162, 218-219, 305, 320.

Н.М.Березюк

НЕДОСЛІДЖЕНІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ: РЕФОРМИ 20-х – 30-х РОКІВ У ДОЛІ БІБЛІОТЕКИ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

20–30 роки минулого століття в історії українського бібліотекознавства з відомих причин залишаються "білою плямою". Вони були найдраматичнішими в історії книгозбірні Харківського університету.

1920 р. став початком сумно відомої реформи "совєтізації" вузівської системи освіти, знищення університетів як центрів "архаїчної", "середньовічної", "схоластичної" науки. Влітку 1920 р. перестав існувати Харківський університет. Медичний і юридичний факультети були перетворені на самостійні вузи. Історико-філологічний і фізико-математичний – заснували у 1923 р. Інститут народної освіти (ІНО) з факультетами соціального виховання (соцвих) і професійної освіти (профвих). Були відкриті робфак (1923 р.) і політосвітфакультет (1925 р.), який став прабатьком майбутнього бібліотечного вузу України.

Університетська бібліотека залишилася без своєї Alma mater. З метою збереження однієї з найбільших наукових бібліотек України Наркомос переводить її у своє підпорядкування, надалі – у відання Укрнауки.

Книгозбірня отримує нову назву – Центральна науково-учбова бібліотека (ЦНУБ), стає загальнодоступною, публічною [1]. Становище бібліотеки вкрай тяжке.

Відсутність фінансування (у 1921–22 р. було одержано лише 159 прим. книг), припинення книгообміну, тяжкі умови праці (нестача освітлення, опалення), неврожай і голод 20–21 рр., мізерна заробітна плата, що одержувалася несвоєчасно, – все це погіршувало становище колективу. Але

двадцять бібліотекарів працювали. Кількість читачів і книговидача в цей час збільшилася у 3 рази. Бібліотека обслуговує усіх, кому потрібна книга, студентів 13 вузів (половина яких – студенти ІНО), веде роботу з довідково-бібліографічного забезпечення урядових, державних, наукових установ першої столиці України.

У спадок від університету ІНО отримав не лише його науковий потенціал, але й матеріальну базу, в т.ч. 25 спеціальних кабінетів з фондом наукової літератури (понад 80 тис. прим.). Було створено мережу нових кабінетів, яким не вистачало фахівців, вони були розкидані по місту і перебували, за висловом ректора, "в жалюгідному стані".

Лабораторно-бригадний метод навчання, що вводився в вузах, скорочення лекційних занять, скасування екзаменів, дні "вільного розкладу", перехід на безперервний робочий тиждень – усі ці революційні новації не враховували можливостей кабінетів і ЦНУБ. Доля колишньої університетської бібліотеки не давала спокою амбіційним керівникам нових вузів. Зазіхання не мали меж. У бібліотеки відбирають актовий зал (за підтримки Наркомосу). Інститут вимагає передати йому історико-художній відділ бібліотеки як кабінет майбутньої кафедри мистецтв. На щастя, Наркомос у цьому відмовив. Керівництво ІНО вимагає передання педагогічного відділу. Суперечка завершується переданням 46 тис. книжок унікальної педагогічної бібліотеки, створеної Товариством з поширення письменності в 1900 р. і поповнюваної фондами ЦНБ, Українському науково-дослідному інституту педагогіки в Києві.

У країні, після Декрету РНК РРФСР "Про централізацію бібліотечної справи" (1920 р.), розпочинається реформа бібліотечної справи. Укрнаука порушує питання про реорганізацію бібліотечної системи галузі в контексті

реформи освіти. Серед її ідеологів – В.Дубровський (Укрнаука) і М.Годкевич (директор УКП). У 1925 р. у газеті "Культура і побут" з'являється їх стаття "Про наукові бібліотеки" [7]. Автори стверджують, що, на відміну від політосвітніх, наукові бібліотеки перебувають на організаційному бездоріжжі. Вихід вони вбачають у злитті з іншими книгозбірнями універсального профілю.

На Першій конференції наукових бібліотек України (Київ, грудень 1925) про це проголосив В.Дубровський у доповіді "Організація мережі наукових бібліотек і найближчі завдання їхньої роботи" [6]. Тоді вперше на офіційному рівні прозвучала конкретна пропозиція про об'єднання ЦНУБ з бібліотекою ім.Короленка з ліквідацією університетської книгозбірні як самостійної установи. Дискусія наслідків не мала. Український науково-дослідний інститут книги (УНДІК) не підтримав жодної з сторін, вважаючи питання недостатньо вивченим. Довгі вісім років бібліотека перебувала під дамокловим мечем знищення. Навіть самі назви статей М.Годкевича говорять про безапеляційність реформаторів (3,4,5).

Першим на захист колишньої університетської книгозбірні виступив її директор, відомий за часів імператорського університету бібліотекознавець К.І.Рубинський. У 1928 р. він публікує 4 статті. В одній з них він писав, що в інтересах науки не варто ламати бібліотеку, яку вчені університету створювали протягом 117 років [10].

К.І.Рубинський, який ґрунтовно досліджував досвід роботи європейських бібліотек, вважав, що замість формального об'єднання книгозбірень необхідно, як це зроблено, наприклад, у Франкфурті, у Ротшильдівській бібліотеці, створювати каталоги фондів наукових бібліотек всього міста. Такий каталог підкаже вченому, де саме знаходиться потрібна йому книга. Це для нього головне. В

одній з статей від згадує про досвід обслуговування читачів у нашому місті. "Для того, щоб поширити діяльність бібліотек, не об'єднують дві чи три бібліотеки в єдину, а навпаки, щоб найбільше обслуговувати читачів, відокремлюють філії в різних частинах міста, або цілі відділи в окреме приміщення. Так робила раніше теперішня Короленківська бібліотека; в ній були філії... З'єднання бібліотек було би кроком назад, а не кроком "вперед у розвиткові бібліотечної справи на Україні" [10]. На запитання, яким є заголовок чергової статті М.Годкевича "Якої бібліотеки потребує столиця?", Рубинський в одній зі статей відповідає: "Така бібліотека існує, не треба тільки її нівечити" [8]. До дискусії приєднується ректор ХІНО М.Гаврилів. У статті "Дайте і нам слово сказати", обурений рішучістю К.І.Рубинського, непослідовністю Укрнауки він пише, що боротьба книгозбірні за існування "нагадує боротьбу старого організму при нападах сердечної астми, як, між тим, у нових інститутах ростуть молоді бібліотеки, як безтрадиційні комсомолята,... Не може бути налагоджена робота ІНО, коли бібцентр у нього ампутовано" [2]. Зовсім у дусі часу! ЦНУБ, на його думку, як безперспективну, слід передати законним спадкоємцям, тобто новим вузам.

Під час досліджень архівів Наркомосу та перегляду періодики того часу, на жаль, не було знайдено жодної публікації провідних вчених колишнього університету на захист бібліотеки.

Не сказав свого слова і Д.І.Багалій, який любив університетську книгозбірню і багато зробив для неї під час свого ректорства. Мовчали і його колеги, які посідали керівні посади в Укрнауці. Не висловили своєї думки і керівники та фахівці бібліотеки ім.Короленка.

Сьогодні ми не маємо права нікого засуджувати. Революційно-агресивний час, час всеохоплюючої руйнації не лише вузів, але й людських душ, змушував людей мовчати.

Створений при Наркомосі Держнаукметодком (1927 р.) був сповнений рішучості довести справу реорганізації мережі бібліотек до кінця, але пасивне ставлення бібліотек не дало можливості зібрати всі необхідні матеріали. Справжнім апофеозом кампанії з об'єднання харківських бібліотек стало рішення спеціальної ради при секторі науки НКП (1931 р.), яке ухвалило замість двох книгозбірень (ЦНУБ і ГНБК) створити єдину бібліотеку імені товариша Сталіна. Вона повинна стати, за твердженням реформаторів, однією з найкращих у СРСР.

Край дискусії був покладений Наркомом освіти М.О.Скрипником. У своєму виступі на засіданні Наркомосу в 1932 р. він сказав: "Не думаю, що вийде добре, коли об'єднати бібліотеки. Тут треба виходити з їх цілеспрямування. Наукова бібліотека має бути знаряддям наукової роботи, вона мусить скласти книжкову базу для науково-дослідної роботи різних галузей... Завдання бібліотеки ім.Короленка інше, а саме: обслуговування широкого культурно-пролетарського активу... Цілеспрямування інші, а значить і об'єднувати не треба. Нам треба цей об'єднавчий ентузіазм дещо прикоротити. Кілька разів це питання підноситься, кілька разів доходило воно до колегії і кожного разу відмовляли. Треба і зараз також відмовити". [13]. *(Підкреслено Н.Б.)*

Реформа вищої школи в Україні не дала бажаних наслідків. Після тринадцяти років небуття університети знову отримали право на існування. Постановою РНК УРСР від 10 березня 1933 р. "Про організацію на Україні державних університетів" Харківський університет був відновлений. 21 червня 1933 р. постановою "Про мережу і

контингент університетів УРСР університету було передано його колишню бібліотеку з поверненням їй назви "Центральна наукова бібліотека".

Відтворена сторінка історії бібліотеки перенесла нас в епоху грандіозних потрясінь, відновила тринадцять драматичних років її біографії. Те покоління бібліотекарів мало тяжку долю: страх знищення книгозбірні, нескінченні вилучення літератури з політичних міркувань, санкціоноване "розбазарювання" літератури по бібліотеках створюваних нових вузів, музеїв, науково-дослідних інститутів, чистка соціального складу бібліотек, жертвою якої став К.І.Рубинський та інші працівники бібліотеки, мізерне фінансування, голод, холод. Але книгозбірня вижила, зберігла свою цілісність. Перед мужністю цього покоління ми схиляємо голови.

Література

1 О центральной научно-учебной библиотеке: Постановление СНК УССР 27 февр. 1922 г. //Собр. узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1922. – № 9. – 27 февр. – С.152-154.

2 Гаврилів М. Дайте і нам слово сказати (До об'єднання ХЦНБ, ДБК) /М.Гаврилів //Комуніст. – Х., 1928. – 11 жовт.

3 Годкевич М. Покласти край безвідповідальності і безгосподарності: (Дискусія з питань об'єднання бібліотек) /М.Годкевич //Культура і побут. – Х., 1928. – (Дод. до газ. "Вісті ВУЦВК", № 48).

4 Годкевич М. Поширити керівництво, завершити систему /М.Годкевич //Нова книга. – 1925. – № 9-10. – С.12-14.

5 Годкевич М. Якої бібліотеки потребує столиці /М.Годкевич //Комуніст. – 1928. – 9 верес.

6 Дубровський В. Організація мережі наукових бібліотек та найближчі завдання в їх роботі /В.Дубровський //Бібліотеч. збірник. – 1926. – № 1. – С.10-16.

7 Дубровський В. Про наукові бібліотеки /В.Дубровський, М.Годкевич //Культура і побут. – Х., 1925. – (Дод. до газ. "Вісти ВУЦВК"; № 30).

8 Рубинський К.І. Проти з'єднання бібліотек /К.І.Рубинський //Культура і побут. – Х., 1928. – (Дод. до газ. "Вісти ВУЦВК", № 45).

9 Рубинський К.І. Чи варто об'єднувати: З приводу статі т.Годкевича "Якої бібліотеки потребує столиця?" /К.І.Рубинський //Культура і побут. – Х., 1928. – (Дод. до газ. "Вісті ВУЦВК", № 38).

10 Рубинський К.І. Чи потрібна в столиці Центральна наукова бібліотека /К.І.Рубинський //Комуніст. – Х., 1928. – 26 серп.

11 Реорганізація бібліотечної справи в столиці: [Спец. нарада при секторі науки] //Рад. книгар. – 1931. – № 24. – С.31.

12 Скрипник М.О. Кілька слів про бібліотечну справу: Промова на засіданні Колегії НКО 3.05.1932 р. по питанню "Про стан і перспективи роботи наукових бібліотек" /М.О.Скрипник //За соц. будівництво. – 1932. – №2. – С.5-9.

Л.М.Багрянцева,
Л.Р.Галюк

ПОСЛУГИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

ХДНБ ім. В.Г.Короленка як універсальна наукова бібліотека виконує важливу для суспільства функцію – забезпечує громадян необхідною їм інформацією з усіх галузей знань, надаючи різноманітні безплатні та деякі платні послуги.

Виходячи з цього, бібліотечна політика ХДНБ базується на максимально повному й оперативному задоволенні інформаційних потреб користувачів, а тому головною метою для неї є нарощування інформаційно-бібліографічних ресурсів, перш за все їх найважливішої складової – фондів, а також активізація їх використання.

Зараз, у зв’язку з одержанням обов’язкового безоплатного примірника творів друку та прийняттям Кабінетом Міністрів України "Програми поповнення бібліотечних фондів до 2005 року" (№ 900 від 01.07.2003 р.), становище змінюється на краще і це значно підвищує рівень бібліотечних послуг, які надає бібліотека.

Для оперативного та якісного задоволення запитів користувачів, виконання різноманітних бібліотечних послуг у ХДНБ застосовуються як традиційні, так і нові прогресивні технології.

У діяльність бібліотеки успішно впроваджується АБІС ІРБІС, яка націлена на скорочення шляху документа в процесі обробки. Впровадження автоматизованої системи обліку документів, виданих до структурних підрозділів з фонду основного зберігання, дає можливість скоротити

терміни одержання документів користувачами, зменшує кількість відмовлень і перенаправлень вимог на замовлені документи до інших відділів.

Удосконаленню системи обслуговування користувачів, тобто наданню бібліотечних послуг, сприяє створення електронного каталогу – невід'ємної частини автоматизованої пошукової системи.

Інформаційно-бібліографічна служба бібліотеки в короткі терміни виконує фактографічні, тематичні, аналітичні довідки з різних питань, у т.ч. з питань бізнесу, підприємництва, менеджменту. Інформаційне обслуговування здійснюється на базі всіх фондів бібліотеки, з використанням придбаних та створених (власних) баз даних як в режимі "запит-відповідь", так і в режимі поточного випереджаючого інформування. Понад 200 абонентів індивідуального та групового інформування щорічно отримують близько 5 тис. інформацій.

Успішно продовжуються традиції культурно-просвітницької роботи: організуються науково-практичні конференції, літературні вечори, "круглі столи", філософські читання, зустрічі з видатними особистостями, презентації, засідання клубів за інтересами тощо, які також є бібліотечними послугами, здебільшого безоплатними.

Бібліотека надає послуги понад 60 тис. користувачів, у т.ч. 57 тис. користувачів обслуговується читальними залами, 3 тис. – МБА. Щорічно видається понад 3 млн. примірників документів. З року в рік фіксується 307,5 тис. відвідувань, у т.ч. понад 5 тис. за допомогою телекомунікацій.

Моделювати оптимальний асортимент послуг дозволяє додержання однієї з основних вимог маркетингу – не займатися пошуком користувачів під послуги, що надає бібліотека, а надавати ті, які потрібні користувачам. Це зумовлює вибір послуг, необхідних споживачу, взаємодію

бібліотеки та користувача на принципах рівності і партнерства, при пріоритеті потреб користувача.

Виявити такі послуги допомагає проведення маркетингових досліджень. Так, у 2002 році з метою вивчення потреб різних груп користувачів та визначення адекватності номенклатури послуг бібліотеки цим потребам, було здійснене дослідження "Інформаційні послуги ХДНБ ім. В.Г.Короленка: стан та перспективи".

У ході дослідження проведено інтерв'ювання 176 респондентів. З них 120 (68%) становили студенти, 34 (19%) – фахівці з вищою та спеціальною середньою освітою, 22 (13%) – науковці. Під час опитування виявлялися інформаційні потреби користувачів та встановлювалося, які бібліотечні послуги вони вважають найбільш корисними.

Респондентам було запропоновано ознайомитися зі списком безоплатних послуг, що надає бібліотека, і відповісти на запитання: якими з цих послуг вони користувалися, а про які не знали. Аналіз відповідей показав, що респонденти зверталися до всіх безоплатних послуг, що надає ХДНБ. Наприклад, усі, без винятку, читачі потребували інформації щодо складу бібліотечних фондів шляхом використання довідково-пошукового апарату бібліотеки, інформації про наявність в бібліотеці конкретного документа та одержання у тимчасове користування книг та інших творів друку. За консультаційною допомогою з пошуку та вибору джерел інформації зверталися 49% респондентів, 17% – потребували інформації щодо структури бібліотеки, правил користування нею, видів послуг, що їх надає бібліотека, 29% – знайомилися з виданнями та матеріалами з фондів ХДНБ на виставках, відкритих переглядах, 3% одержували документи по МБА тощо. В той же час 13% респондентів не знали, що користувачам надаються апарати для читання документів на мікроносіях, 9% – про надання документів або

їх копій, одержаних з інших бібліотек по МБА, 9% опитаних не було відомо про можливість попереднього замовлення необхідних документів та бронювання видань на певний термін, 8% – про можливість ознайомлення з виданнями та матеріалами з фондів ХДНБ на виставках та відкритих переглядах, 6% – що читачі мають право на довідково-бібліографічне обслуговування, 5% – що в приміщеннях ХДНБ проводяться масові заходи, організовані на громадських засадах тощо.

Це свідчить про певні недоліки в системі інформування користувачів бібліотеки. Нарікання респондентів були викликані тривалими термінами виконання замовлень та наявністю великої кількості відмовлень через зайнятість документа в читальному залі або виданих по МБА.

Як відомо, інформатизація бібліотек, а також становлення нових економічних відносин обумовили необхідність розширення існуючої традиційної номенклатури послуг.

Не отримуючи повноцінного бюджетного фінансування, бібліотека змушена для забезпечення окремих напрямків своєї діяльності ввести ряд платних послуг, кошти від реалізації яких є основними позабюджетними ресурсами. Надаючи ці послуги, фахівці бібліотеки виходять з того, що вони не повинні шкодити основному безоплатному бібліотечно-бібліографічному обслуговуванню.

Головними вимогами для віднесення тих чи інших бібліотечно-бібліографічних та інформаційних послуг до платних вважаються наднормативність, нетрадиційний характер, самоокупність, орієнтація на потреби користувачів. Ці послуги надаються бібліотекою, але не є її основними функціями.

Надання платних послуг в ХДНБ регулюється Законом України "Про бібліотеку і бібліотечну справу", затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.97 р.

№ 534 "Переліком платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній формі власності", наказом Міністерства культури і мистецтв України від 13.02.1998 р. № 49/12-301/53 "Порядок надання платних послуг закладами культури і мистецтв", а також "Положенням про платні послуги ХДНБ" та "Правилами користування ХДНБ".

У бібліотеці визначено номенклатуру платних послуг, на основі якої складено і затверджено директором "Перелік платних послуг, що виконуються в ХДНБ". Деякі платні послуги протарифіковані та зареєстровані в обласному управлінні юстиції.

Платні послуги надаються 9 відділами колективам організацій та підприємств недержавної форми власності, індивідуальним користувачам бібліотеки. Завдання полягає в тому, щоб користувач міг з мінімальними витратами часу і сил при максимумі зручності отримати необхідну йому інформацію, документальні джерела та інші послуги.

Як показали аналіз статистичних даних і матеріали дослідження, найбільш розповсюдженими є послуги, пов'язані з інформаційно-бібліографічним обслуговуванням, у т.ч. підготовкою складних довідок, тиражуванням текстів з баз даних, мікрофіш, користуванням ПЕОМ. Значним попитом користується абонемент для недержавних установ і організацій на договірній основі, позачергове користування документами підвищеного попиту, тематичні добірки, видача документів додому (так званий "нічний абонемент"), екскурсії по бібліотеці тощо. Виконується комплекс реєстраційних послуг, в результаті яких користувач отримує пластиковий читацький квиток з фотокарткою. У минулому році впроваджено нові послуги – електронну доставку документів та їх сканування.

Користувачі ХДНБ потребують платних послуг і важливим завданням бібліотеки є покращання їх якості, удосконалення реклами та розширення асортименту. Саме на виявлення додаткових послуг, потрібних користувачам, і було спрямоване опитування респондентів. В опитувальному листі був наведений перелік перспективних платних послуг ХДНБ. Всього було запропоновано 19 нових послуг. Від респондентів вимагалося оцінити їх важливість, було запропоновано відповісти на запитання, які послуги вони вважають найбільш корисними. Отримано 474 відповіді. Найбільш корисними були названі такі: пошук інформації в Інтернет, підготовка рефератів, курсових та дипломних робіт за допомогою сканера та Інтернет, навчання користувачів основам роботи в Інтернет і послуги Інтернет off-line, on-line, надання в користування індивідуальним і колективним абонентам електронних ресурсів бібліотеки: повнотекстових, бібліографічних, адресно-довідкових та інших баз даних, перезапис комп'ютерних дискет, надання машинного часу для індивідуального користування ПЕОМ, ретроспективна вибірка з баз даних, електронна доставка документів.

Респонденти наполягають на швидкому впровадженні перспективних послуг. І хоча у вирішенні цих питань не все залежить від бібліотеки, в цьому напрямку роботи відбуваються певні позитивні зміни. Нещодавно відкрито Інтернет-центр в межах проекту LEAP-III посольства США в Україні, який значно розширить можливості бібліотеки у наданні бібліотечних послуг.

Анкетування дозволило виявити, які послуги респонденти згодні оплачувати. Серед них: тематичні добірки документів, електронна пошта, сканування видань, обслуговування комерційних структур за платним абонементом, користування абонементом відділу технічної літератури, консультації патентознавця, письмові довідки,

фотокопіювання документів, продаж бібліографічних посібників, експертиза документів, прослуховування лінгофонних курсів, копіювання з мікрофіш, користування базами на CD-ROM, копіювання матеріалів з баз даних, бронювання літератури користувачами читального залу, подовження терміну користування документами для абонентів МБА, навчання користування Інтернет та інші.

На думку завідуючих відділами, які були також проанкетовані, найбільші можливості у виконанні платних послуг в ХДНБ мають відділи іноземної літератури, рідкісних видань і рукописів, україніки, інформаційно-бібліографічного, МБА, ВТЛ.

За підсумками минулого року ХДНБ, надаючи платні послуги, заробила 167329 грн. Крім того, надійшло до бюджету 8119 грн благодійницьких внесків, всього отримано 175448 грн, 12,4% від усього бюджету бібліотеки, а за 9 місяців поточного року отримано 161609 грн.

До фонду бібліотеки тільки у минулому році надійшло в дарунок 23019 прим. документів. Бібліотека постійно отримує через ВМР, ВУ, інші відділи дарунки від митців у вигляді картин, виробів образотворчого мистецтва тощо.

Кошти, зароблені структурними підрозділами бібліотеки, використовуються для оплати комунальних послуг, охоронної сигналізації, роботи двох касирів, придбання літератури, комп’ютерів, канцтоварів, ремонту обчислювальної техніки, друкарських машинок тощо.

Проте доводиться констатувати, що для залучення додаткових позабюджетних коштів використані далеко не всі можливості.

Тому сьогодні гостро постає проблема створення у бібліотеці маркетингової служби, яка працювала б не лише над розширенням асортименту платних послуг, але й займалася б їх прогнозуванням, плануванням, координацією,

аналізом, організацією, керівництвом, обліком і контролем. Робота ця повинна бути тісно пов'язаною з моніторингом, аналізом і оцінкою стану інформаційних потреб і запитів реальних і потенційних користувачів, з дослідженням розвитку інформаційно-культурних і освітніх послуг в регіоні, з дослідженням якості бібліотечних послуг, їх відповідності потребам користувачів.

Найближчі перспективи розвитку платних послуг вбачаються у підвищенні питомої ваги інформаційно-бібліографічних послуг, а саме – в широкому доступі користувачів до електронного каталогу бібліотеки, до інформації на сучасних електронних носіях (дискетах, CD-ROM), у складанні дайджестів та проблемно-тематичних оглядів, прийманні в залі каталогів, на МБА вимог без шифрів, перекладацькі послуги і т. ін.

Значні надходження до бюджету можна мати від надання приміщень для проведення організаціями разових заходів. Дуже вигідними можуть стати рекламні заходи: продаж місця для реклами, реклама фірм, їхньої продукції під час проведення масових заходів, створення відділу прокату літератури.

Набувають поширення гуртки з вивчення мов, навчання комп'ютерної грамотності, надання електронної адреси для отримання /відправки повідомлень, електронна доставка документів, сканування видань.

Для успішної реалізації платних послуг необхідна їх активна пропаганда, інформування потенційних користувачів про можливості отримання послуг, порядок і умови їх надання. Звичайно, як і в кожній роботі, тут існує багато проблем. Всі вони відомі і будуть поступово вирішуватися.

О.Б.Стогній

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЗІ СТАНДАРТАМИ У ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ, ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ У ХДНБ ім.В.Г.КОРОЛЕНКА

Стандартизація як різновид людської діяльності полягає у виявленні оптимальних шляхів вирішення завдань, які неодноразово виникають у суспільному виробництві, та відображенні їх у нормах, вимогах, правилах.

У відповідності до ДСТУ 3017-95 "Видання. Основні терміни та визначення", стандарт визначається як "нормативне виробничо-практичне видання з комплексом норм, правил та вимог щодо об'єкта стандартизації, встановлених та затверджених у відповідності з чинним законодавством".

Як відомо, існують такі види стандартів:

міжнародний стандарт – документ, прийнятий міжнародною організацією зі стандартизації (ІСО),

міждержавний стандарт – документ, прийнятий країнами СНД, що приєднались до Угоди про проведення погодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації, і застосовуваний ними безпосередньо,

національний стандарт – документ, прийнятий національними органами зі стандартизації однієї держави. Наприклад, ДСТУ затверджений Державним комітетом України зі стандартизації, метрології та сертифікації,

галузевий стандарт – документ, розроблений і затверджений галузевим міністерством та відомством.

Питання організації стандартизації на міжнародному рівні вирішують понад 300 організацій, головну роль серед яких відіграє Міжнародна організація зі стандартизації – ІСО. [1]. До її структури входять понад 160 технічних комітетів (ТК). Один з них – ТК-46 "Документація" – займається стан-

дартизацією в галузі бібліотечної, видавничої, інформаційної та архівної справи.

За часів СРСР, у 1978 році, була створена і функціонувала система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи – СІБВС. Були створені інформаційні служби різних рівнів, які ввійшли до державної системи НТІ (ДСНТІ). Система СІБВС містила підсистеми:

– НТІ,

– бібліотечна справа і бібліографічна діяльність,

– видавнича справа.

Розробкою стандартів СІБВС керував Держстандарт СРСР, координатором був Всеросійський науково-дослідний інститут класифікації, термінології та інформації зі стандартизації і якості Держстандарту Росії.

Після розпаду СРСР розпалась і ДСНТІ, в Україні почала створюватись власна національна система стандартизації. Між країнами СНД і Балтійськими республіками було укладено Угоду про проведення узгодженої політики в сфері стандартизації, за якою стандарти СІБВС набули статусу міждержавних. Кількість їх становить понад 50 [1].

У 1993 році було прийнято Декрет Кабінету Міністрів України "Про стандартизацію і сертифікацію", який визначив правові та економічні основи сертифікації і стандартизації, організаційні основи її функціонування.

Структура Державної системи стандартизації України на сьогодні є такою:

1. Державний комітет України зі стандартизації, метрології і сертифікації (Держстандарт України), який:

здійснює керівництво в справах стандартизації;

організує фундаментальні дослідження зі стандартизації;

сприяє розробці комплексу стандартів з пріоритетних напрямків економічної діяльності;

забезпечує сумісність національних нормативно-технічних документів з міжнародними.

Держстандарту України підпорядковано 118 ТК, частина з них працює в контакті з ТК та підкомітетами ІСО, зокрема країн СНД.

2. Український науково-дослідний інститут стандартизації, сертифікації та інформатики (УкрНДІССІ).

3. Міжнародна рада зі стандартизації, метрології та сертифікації.

У документах: ДСТУ 1.0-93 "Державна система стандартизації України. Основні положення" нормативно визначено структуру державної системи стандартизації, її мету та об’єкти, категорії та види НТД; ДСТУ 1.2-93 "Державна система стандартизації України. Порядок розроблення державних стандартів" визначено порядок розробки і затвердження стандартів.

Вивчення матеріалів фахової преси, а також досвіду роботи ХДНБ ім.В.Г.Короленка зі стандартами виявило ряд недоліків у чинних ДСТУ, а саме:

1. Відсутність комплексного підходу при групуванні НТД (1,4), який полягає в тому, що стандарти як документи належать до певних комплексів. Ці комплекси мають певні найменування, такі, як "Документація", "Інформація та документація", "Захист інформації" тощо. Але за винятком Державної системи стандартизації України, жодній іншій системі не надано номера комплексу.

Міждержавні стандарти системи стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи починаються з цифри "7" з крапкою після цифри, наприклад ГОСТ 7.20-2000 "Библиотечная статистика", а вітчизняні держстандарти, які відповідають їм за змістом, або не мають єдиної нумерації, або не мають назви системи.

2. Відсутність апробації проектів стандартів у головних установах, як цього вимагає ДСТУ 1.2-93 "Порядок розроблення державних стандартів". Звідси виникає багато зауважень до змісту затверджених ТК документів (1,2,6). Для прикладу можна назвати ДСТУ 3582-97 "Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила". До змісту стандарту було зроблено ряд зауважень, починаючи від власне найменування, скорочення окремих понять, як, наприклад, поняття "упорядник", і "упорядкування", яке скорочується однаково "упоряд.", або визначення терміну "бібліографічний опис", що не збігається з визначенням його у ДСТУ 2394-94 "Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення" тощо.

Зміст цього стандарту обговорювався на засіданні вченої ради ХДНБ ім.В.Г.Короленка у 1997 році, де крім згаданих недоліків, відзначались і інші: скорочення назв п'яти міст (Дніпропетровськ, Одеса, Тернопіль, Сімферополь, Львів). У попередніх стандартах такі скорочення були відсутні, скорочення м.Львів до букви "Л", призведе до збігу зі скороченням назви м.Ленінград при складанні опису видань минулих років; розбіжність між ДСТУ та існуючим раніше ГОСТ 7.12-93 у скороченні назв міст (С.Пб і СПб, Ростов-на-Дону за ДСТУ не скорочується, за ГОСТ – Ростов н/Д), що ускладнить пошук їх у автоматизованому режимі. Це говорить про те, що проекти стандартів повинні обговорюватись, апробовуватись і не тільки в бібліотеках м.Києва, але і в таких великих книгозбірнях, якими є ХДНБ ім.В.Г.Короленка чи ОДНБ ім. О.М.Горького.

3. Формальний підхід при проведенні робіт по сумісності національних і міжнародних стандартів (1,4), який зводиться до повного та дослівного перекладу змісту, не

враховуючи особливостей мови. Такі стандарти не можуть діяти повноцінно, виникає проблема неузгодженості термінів, різночитаності понять.

4. Несанкціоноване копіювання НТД (3), яке призводить до ризику використання у діяльності підприємств та організацій копій нормативних документів, текст яких не відповідає текстам документів Національного фонду стандартів. Це може трапитись через те, що у найактуальніші документи вносяться зміни, які у копіях можуть не відображатись

Стосується це технічної документації, але у ХДНБ таке копіювання не здійснюються, а копії стандартів з інформаційної, бібліотечної та видавничої справи надсилаються до відділів лише для службового користування.

Робота з впровадження та дотримання вимог чинної стандартної документації завжди була в центрі уваги керівництва бібліотеки, керівників структурних підрозділів. Зокрема у березні 2003 року це питання детально розглядалось на засіданні секції вченої ради з питань наукового управління та бібліотечної технології.

У масштабах ХДНБ ім.В.Г.Короленка формування та поповнення фонду вітчизняних, міждержавних (СНД) та міжнародних нормативно-технічних документів у галузі стандартизації здійснює ВТЛ, а ВКФ, після вивчення питання про необхідність придбання нововведених чи перевиданих стандартів, визначає їх кількість у залежності від потреб структурних підрозділів бібліотеки.

Чинні стандарти розподіляються на 6 основних груп:

1. Термінологія.
2. Інформаційні дані.
3. Продукція (документи).
4. Технологічні процеси.

5. Носії інформації.

6. Організаційні аспекти.

Згрупувавши стандарти за напрямками діяльності бібліотеки, ми одержали таку картину: найбільш забезпеченим стандартною документацією є напрямок автоматизації бібліотечних процесів – 15 док., далі – формування та збереження бібліотечних фондів – 13 док., опис документів та науково-дослідна робота по 7 док., індексування та систематизація, репрографування – по 5 док.

Слід відзначити, що не всі стандарти бібліотека отримує своєчасно, деякі з них надходять, коли термін впровадження їх у практику минув. Відділ технічної літератури на базі щомісячного покажчика стандартів веде інформаційну картотеку "Загальнотехнічні та організаційно-методичні стандарти з інформаційної, бібліотечної та видавничої справи" і своєчасно інформує відділи про введення в дію або перевидання, про зміни в стандартах чи їх скасування. За його даними, ДСТУ 2392-94, ДСТУ 2638-94 були отримані із запізненням на 5 місяців, ГОСТ 7.2-2000 "Библиотечная статистика" з запізненням на 3 місяці. З 01.07.2002 р. припиняється дія ГОСТ 7731-89 "ЕГС МБА", у бібліотеку надходив для обговорення проект, а основного документа немає.

Для впровадження нових стандартів видається наказ по бібліотеці, в якому визначається, який стандарт впроваджується, чи до якого з діючих стандартів слід внести зміни; визначаються особи, відповідальні за впровадження форми навчання новим правилам, та відповідальні за контроль за реалізацією наказу. Наприклад, наказ № 21 від 16 липня 2001 р. "Про внесення змін № 1 до ГОСТ 7.1-84 "Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическое описание документов. Общие требования и правила составления", який був

прийнятий Міждержавною радою зі стандартизації, метрології та сертифікації і вводився з 01.07.2001 р. Крім названого документа, зараз у ХДНБ впроваджуються стандарти – ГОСТ 7770-96 "Описание данных и машиночитаемых информационных массивов" (введений в дію 01.07.2000 р.), та ГОСТ 7.20-2000 "Библиотечная статистика", (діє з 01.07.2002 р.).

На сьогодні роботі з впровадження стандартів як засвідчує аналіз цієї діяльності, приділяється менше уваги, ніж раніше. Пояснити це можна рядом причин:

1. Раніше, у відповідності до ГОСТ 1.20-69 "Порядок внедрения государственных стандартов. Основные положения", бібліотеки у т.ч. ХДНБ ім.В.Г.Короленка повинні були щорічно звітувати про стан впровадження стандартів. Ця діяльність відображалась у розділах річних звітів, які відповідали змісту (об'єкту) стандарта. Подавались дані про всі впроваджені стандарти, а також про ті, які за звітний період не були впроваджені з зазначенням причин невпровадження.

У структурних підрозділах бібліотеки були призначені особи, відповідальні за НОП, які здійснювали облік стандартів, велась також загальнобібліотечна картотека з цього питання, відповідальними за це були учений секретар та сектор НОП. Розроблявся детальний план організаційно-технічних заходів з впровадження стандарту, де визначались конкретні заходи, терміни виконання, особи, відповідальні за виконання, та відділи-виконавці. Завершення робіт з впровадження оформлялося спеціальним актом, який готувала комісія, призначена наказом про впровадження стандарту. Акт складався комісією на основі довідки з відділу комплектування про отримання необхідної кількості примірників стандарту; технічної документації з відділів, які впроваджували стандарт; відомостей про лекції, повідомлення та інші роботи, які виконувались в плані заходів з

впровадження стандарту. Акт затверджувався наказом директора і зберігався в ученій частині разом з копіями наказів та планів організаційно-технічних заходів з впровадження стандартів.

Зараз стан справ іншій. Відсутні нормативні документи, які визначали б вимоги щодо відображення впровадження стандартів у планово-звітних документах; "законсервовані" картотеки. Скоротилася кількість загальнобібліотечних заходів з опанування нових ДСТ. Серед проведених, зокрема обговорення ДСТУ 3582-97 "Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі", організоване ВАК. Хоча не можна говорити що навчання не проводиться зовсім на базі цього відділу. Так, було проведено 13 таких стажувань для працівників ІБВ (протягом 1997 р.).

Аналіз даних про роботу зі стандартами, які надали структурні підрозділи, засвідчив, що далеко не у всіх підрозділах впроваджені документи за профілем їх діяльності. Наприклад, ДСТУ 2394-94 "Комплектування, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення" використовують лише ВКФ, ВУ, ВОНДР, ВІЛ, тоді як цей стандарт слід було б застосовувати і ВРВР, ВЗФ, ВТЛ, НМВ, ВАК, ІБВ; ГОСТ 7.60-96 "Описание баз данных и машиночитаемых информационных массивов. Состав и обозначение характеристик" впроваджують ІБВ, ВЗФ, ВОНДР, хоча він повинен використовуватись і в інших відділах, які мають бази даних та електронні каталоги.

Для покращення стану справ з організації впровадження стандартів у роботу ХДНБ ім.В.Г.Короленка слід здійснити такі заходи:

- відновити облік роботи з впровадження стандартів у структурних підрозділах бібліотеки;

- проводити загальнобібліотечні заняття та заняття у відділах з вивчення основних вимог нових стандартів з інформаційної, бібліотечної та видавничої справи;

- комплектувати стандарти у двох примірниках – для читальних залів ВТЛ та НМВ, а для службового користування у відділах виготовляти ксерокопії стандартної документації.

Виконання цих заходів повинно поліпшити стан справ на цій важливій ділянці роботи.

Література

1. Корнієнко В. Проблеми розвитку стандартизації бібліотечної та видавничої справи в Україні /В.Корнієнко //Бібл. вісн. – 2000. – № 3. – С.6-11.

2. Мільман В. До виходу ДСТУ 2394-94 "Комплектування, бібліографічний опис, аналіз документів" /В.Мільман, В.Удалова //Бібл. вісн. – 1996. – № 4. – С.12-14.

3. Мороз С. Легітимізація забезпечення копіями нормативних документів /С.Мороз //Стандартизація, сертифікація, якість. – 2002. – № 3(18). – С.12-15.

4. Хойнацький М. Стан стандартизації в Україні та напрямки вдосконалення розроблення державних стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи /М.Хойнацький //Вісн. Кн. палати. – 1996. – № 1/2. – С.17-19.

5. Хойнацький М. Основи стандартизації /М.Хойнацький //Вісн. Кн. палати. – 1996. – № 3. – С.17-19.

6. Хойнацький М. Новий стандарт з інформації та документації /М.Хойнацький //Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 4. – С.19.

А.М.Перепеча

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ «ДОКУМЕНТНИЙ ФОНД ХДНБ ім.В.Г.КОРОЛЕНКА З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА, БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВА, КНИГОЗНАВСТВА. ДОКУМЕНТИ, ВИДАНІ ДО 1917 РОКУ»

Формування і вивчення фондів ХДНБ ім.В.Г.Короленка – один з найважливіших напрямків її діяльності, оскільки документні ресурси є основним фундаментом забезпечення загального доступу до інформації широкого загалу користувачів України.

У ХДНБ протягом її існування створено великий за обсягом, різноманітний за видами документів, цільовим призначенням, тематичною спрямованістю, мовною ознакою, унікальний інформаційний потенціал, що має історико-культурну і наукову значущість. Певне місце в ньому посідає колекція видань XIX – початку XX ст., зокрема документів з бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, виданих до 1917 року. Цей унікальний фонд формувався протягом десятиліть. Його всебічне вивчення, опрацювання в бібліографічному аспекті дозволять створити повноцінну загальнодоступну базу для подальшого наукового аналізу. Саме тому для проведення науково-прикладного дослідження було обрано тему "Документний фонд ХДНБ ім.В.Г.Короленка з бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства. Документи, видані до 1917 року". Поштовхом до цієї роботи стало 100-ліття відділу бібліотекознавства (14 грудня 2004 р.), що наближається. Створений за ініціативою Л.Б.Хавкіної зусиллями багатьох поколінь фахівців, цей відділ вніс певну лепту у формування фондів з бібліоте-

кознавства, бібліографознавства та книгознавства. Результатом вивчення цих фондів, які становлять частину національної культурної спадщини України, є складання друкованого каталогу.

Дослідження проводилося за спеціальною програмою та методикою силами науково-методичного відділу та відділу науково-дослідної роботи. Воно здійснювалося в два етапи. На першому етапі вивчалося формування складу документів з галузі, на другому – передбачався перегляд описів карток службового ГАК бібліотеки, складання робочої картотеки та вивчення видань з галузі (до 1917 р.)

Про результати першого етапу повідомлялося на науково-практичній конференції "Короленківські читання"[1]. За матеріалами другого етапу складено робочу картотеку, яка містить понад 1600 карток. Кожне з видань опрацьовувалося "de visu". Під час вивчення джерел фахівці знайомилися з їх змістом, формою, культурною та науковою значимістю. Бібліографічні записи доповнювалися шифром зберігання у фонді ХДНБ.

Для характеристики видань за цільовим призначенням, тематичним спрямуванням та роками видання складено відповідні таблиці. За цільовим призначенням видання розподіляються на правові, наукові, науково-популярні, виробничі, довідкові, публіцистичні та інформаційні. Серед правових 50% становлять статути публічних і громадських бібліотек. Наукові та науково-популярні видання складають 144 одиниці, зокрема з питань бібліотекознавства і

---

[1] Перепеча А.М. Дослідження "Документний фонд ХДНБ ім.В.Г.Короленка з бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства. Документи, видані до 1917 р.": Перший етап /А.М.Перепеча //Короленківські читання: Матеріали наук. практ. конф. 30 листоп. 2001 р. – Х., 2001. – С.44-48.

бібліографознавства. Найбільшу питому вагу мають виробничі видання (741, 46,6%): інструкції, правила, практичні поради, методичні рекомендації. Головне місце у цій групі посіли звіти про роботу публічних і громадських, бібліотек, а також звіти про діяльність народних бібліотек-читалень. Чимало є матеріалів з досвіду роботи книгозбірень, у т.ч. зарубіжних. Загальна їх цифра складає 681 (42,8%). Довідники, публічні видання, учбові матеріали становлять незначну кількість.

Для вивчення бібліотечної справи дореволюційної доби цінними є друковані каталоги, які дають уявлення про зміст бібліотечних фондів: це каталоги з окремих галузей знань; змісту періодичних видань та книг, що отримували бібліотеки за певного періоду, а також каталоги книготорговельних організацій: крамниць, складів, видавництв. Всього їх налічується 605 (38 %).

За тематикою видання розподіляються таким чином: розділ "Бібліотекознавство" складає 736 одиниць (46,2 %). Він містить матеріали з організації і управління бібліотечною справою, з її історії та методики, а також про діяльність окремих бібліотек.

У розділі "Бібліографія" міститься 541 (34%) видання. Переважну більшість складають друковані каталоги, бібліографічні покажчики, покажчики змісту періодичних видань.

Розділ "Книгознавство" становить 113 (7,1%) документів. Це матеріали про історію книги, книговидання, рукописи і стародруки.

За мовною ознакою фонд з галузі розподіляється так: російська мова – 1825–1850 рр. – 8 видань, 1850-1899 рр. – 642; 1900-1910 рр. – 564; 1911-1917 рр. – 360. Найбільшу кількість книг видано у кінці XIX – на початку XX ст. На жаль, видань українською мовою у дореволюційному фонді

лише 25. Це пояснюється тогочасною видавничою політикою і ставленням до української мови.

Аналіз друкованих джерел у бібліографічному аспекті дає підставу для певних узагальнень. Вивчення фонду з питань бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства за змістом, цільовим призначенням тощо свідчить про його наукову і культурну цінність. Репертуар видань визначає тенденцію розвитку бібліотечної культури того періоду.

У фонді представлено праці Д.І.Багалія, М.Ф.Сумцова, Л.Б.Хавкіної,М.О Рубакіна, К.І.Рубинського, Б.С.Боднарського, інших вчених, що складає базу для подальшого дослідження бібліотечної справи у дореволюційні часи.

Значну частину дореволюційного фонду з бібліотекознавства становлять джерела про діяльність бібліотек. Цінними, на наш погляд, є такі видання: **Васильев В.Н. Библиотечное дело. Руководство для устройства и содержания в порядке общественных, земских, школьных и частных библиоте Ч. I–IV,** де розглядаються питання стосовно стягнення абонентської плати, залогів, штрафів, подаються відомості про звітність, статистику, вимоги до бібліотечного працівника; **Сумцов М. Организация общественных и школьных библиотек, Тулупов Н.В. Народные библиотеки и читальни** тощо.

Найбільш повно представлена діяльність книгозбірень у звітах російських і українських бібліотек, особливо Харківської, Одеської, Київської, Миколаївської, Луганської, Полтавської та інших областей. Чільне місце посідають також видання про діяльність інших бібліотек (академічних, навчальних закладів), у т.ч. бібліотек університетів, гімназій, громадських товариств (грамотності, медичних), клубів (залізничних, військових) тощо. Вивчення цих

матеріалів дає уявлення про роботу бібліотек дореволюційної доби і розвиток тогочасної бібліотечної мережі.

У фонді ХДНБ є чимало видань з історії бібліотек. Здебільшого вони присвячені ювілейним датам: **Императорская публичная библиотека за сто лет. 1814–1914, 50-летие существования Одесской городской публичной библиотеки 1830–1880, Библиотека Харьковского университета за 100 лет ее существования** та інші.

Історія ХГБ знайшла відображення у публікаціях вчених та бібліотечних діячів, у звітах, матеріалах до ювілейних дат (10-, 25-, 35-річчя ХГБ), з організації відділів бібліотекознавства, музичного, українського. Багато видань з історії ХГБ належить Л.Б.Хавкіній, яка працювала у книгозбірні.

Ці матеріали зараз використовуються для вивчення історії бібліотеки, складання бібліографічних покажчиків.

Значної уваги надавалося накопиченню матеріалів про громадські об'єднання бібліотечних працівників, що виникли на початку XX ст. у Росії, та роботі бібліотечних з'їздів. Для дослідників вони становлять певний інтерес, бо відтворюють історію бібліотечної справи.

Багатогранний творчий шлях вітчизняних бібліографознавців, історію бібліографії та її розвиток висвітлено у працях М.В.Здобнова, В.С.Сопікова, В.І.Межова, В.М.Ундоського, Я.Ф.Березіна-Ширяєва, які стали класикою. Привертають увагу **Библиография (1891)**, **Русская историческая библиография (1892), Сибирская библиография (1891),** що належать **В.І.Межову**; **Опыт Российской библиографии ч. I–IV (1813–1816) В.С.Сопікова; Жизненные задачи библиографии (Итоги и уроки прошлого русской библиографии за 200 лет (1913) К.Дерунова.** Сподіваємося, що ці унікальні видання стануть

у пригоді при вивченні спадщини визначних бібліографів, а також при дослідженні розвитку бібліографознавства того часу.

У дореволюційному фонді ХДНБ є видання, що належать до скарбниці історії культури України. Серед них велику цінність становлять унікальні праці з питань книгознавства: **Описание славянских рукописей московской синодальной библиотеки** (1855); **Головацкий Я.Ф. О рукописном молитвеннике старочешском в XIV–XV веке, хранящемся в Университетской библиотеке во Львове** (1813); **Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки** (1897); **Описание рукописей Соловецкого монастыря, находящихся в библиотеке Казанской духовной академии** (1898); **Добрянский Ф. Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно-славянских и русских** (1882). Наукову і пізнавальну цінність становлять видання: **Библиографическое обозрение древне-славянской и русской письменности от XIV до начала XX века** (1904), яке містить автографи і листи П.Н.Батюшкова, Ф.М.Достоєвського, О.С.Пушкіна, Т.Г.Шевченка, патріарха Никона, а також рукописи і малюнки духовного змісту XIX ст.; **Аркадьєв Е. Словарь библиофила** (1890) накладом 300 примірників, що включає терміни бібліотечної та книжкової справи; **Бахтіаров А.А. Иван Федоров. Первый русский книгопечатник** (1895), **Иоган Гутенберг** (1892).

До історико-культурних фондів книгозбірні входять бібліотеки приватних осіб. Їх зміст і склад відображає інтереси збирачів О.Ф.Смирдіна, А.С.Норова, графа І.Д.Шереметьєва, Ф.П.Толстого, А.С.Петрушевича, Н.П.Смирнова, О.М.Ісаєва та інших.

Унікальні колекції книг, рукописів, інших матеріалів є першоджерелом для подальшого дослідження пам'яток

культури. Вони дозволяють виявити загальні закономірності та специфіку формування зібрань XVIII–XX ст.

Більшість фонду становлять: алфавітні та систематичні каталоги; каталоги з окремих галузей знань; книги, що надійшли до бібліотеки у певний період; покажчики журналів, зокрема «Русская мысль», «Отечественные записки», «Юридический вестник» та ін.; покажчики статей, вміщених у журналах «Женское образование», «Военно-медицинский журнал», «Архив ветеринарных наук»; покажчики власних імен, згаданих у журналах, а також бібліотеки харківських товариств: Медичного, Дослідників природи, Київського товариства природознавців тощо. Чільне місце посідають доповнення до каталогів. Є каталоги книжкових крамниць і їх окремі розділи; каталоги антикварних книг (книжкові крамниці М.О.Вольфа, О.С.Суворіна, Я.О.Ісакова, Б.Ф.Копилова, Н.П. Перова), а також бібліографічні покажчики, присвячені О.Пушкіну, В.Чернишевському, В.Брюсову та іншим письменникам.

Зазначені інформаційні видання потребують подальшого вивчення і аналізу, бо відображають специфіку видавничої діяльності дореволюційної доби.

Таким чином, дослідження документних фондів з бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства до 1917 року довело, що він є рідкісною та унікальною частиною загального фонду книгозбірні та загальнодержавного фонду бібліотек України з питань галузі. Було зроблено чимало цікавих знахідок. Серед них є книги з автографами, нотатками, дарчими написами. Вдалося з'ясувати за почерком нотатки і печатку Л.Б.Хавкіної (у книзі **В.Васильєва Библиотечное дело. Ч. II**). Є автограф "от автора" у книзі **Л.Г.Богаєвського Из давно прошедшего (1876-1879)** (1910). Дарчий напис "*Неутомимой деятельнице по библиотечному делу Любови Борисовне*

Хавкиной. Москва, 28.IV.1914. Васьков К.” було знайдено у виданні: **Вась-
ков К.Н. Отчет о деятельности библиотек за 1912 год (М.П.С. Сиб. жел.дорога)** (1913).

Серед джерел, що підлягали аналізу, були видання, котрі відображали історію ХГБ – ХДНБ. На них зазначено «Консультационный отдел», «Отдел библиотековедения», «Музей библиотеки», були також книги, отримані книгозбірнею у дарунок від інших бібліотек. Так, “консультационному отделу” належали видання: **Бахтиаров А.А. История книги на Руси (1890), Харьковская общественная библиотека (1872–1912). К 40-летию ее существования, Васильев В.Н. Библиотечное дело. Ч. I–IV** та інші. Першій безплатній народній бібліотеці-читальні ім.М.О.Некрасова Харківського товарства грамотності належала книга **Библиографический указатель русского отдела (Б-ка Л.Т.Рубакіної),** а також **Каталог книг Смоленской городской публичной библиотеки (1911).**

Матеріали дослідження можуть багатоаспектно використовуватися перш за все при доукомплектуванні фондів читального залу бібліотекознавства й відділу рідкісних видань і рукописів. До фонду читального залу бібліотекознавства передбачається передати: статути, правила, звіти бібліотек (вибірково), у т.ч. зарубіжних; доповіді та звіти різних товариств; матеріали з питань управління, про системи каталогів, життя і діяльність видатних бібліотекознавців і бібліографознавців, з історії ХДНБ.

Фонд відділу рідкісних видань і рукописів поповниться унікальними виданнями з книгознавства та приватними зібраннями. Наприклад: **Викторов А. Собрание рукописей И.Д.Беляева (1881); Каталог славяно-русских рукописей (1871); Волков Н.В. Статистические сведения о сохра-**

нившихся древне-русских книгах XI–XIV веков; Ган И.К. Толкователь газет и журналов. Справочная книжка для читателей (1892); Бурцев А.С. "Библиографическое обозрение древне-славянской и русской письменности и других литературно-художественных памятников от XIV до начала XX века (1907) та інші.

Матеріали, знайдені під час дослідження, можуть використовуватися при підготовці лекцій, організації науково-практичних конференцій, для написання дисертацій, дипломів, курсових робіт, а також консультаційної допомоги фахівцям, викладачам, працівникам інформаційних закладів.

Дослідження виявило також книги з досвіду роботи ХГБ, які досі не були відображені у бібліографічних покажчиках з історії бібліотеки. У наступних їх випусках ці видання будуть враховані.

За наслідками дослідження буде видано друкований каталог, приурочений до 100-ліття відділу бібліотекознавства.

Л.В.Кисельова

ОСОБЛИВОСТІ ПОПИТУ ЧИТАЧІВ ХДНБ ім. В.Г.КОРОЛЕНКА НА ХУДОЖНІ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНІ ТВОРИ

У 2000 році на замовлення редакції журналу "Українська культура" ХДНБ ім. В.Г.Короленка брала участь у загальнодержавному соціологічному дослідженні, присвяченому читанню художньої літератури та публіцистики в бібліотеках України. Мета дослідження – визначення кращих художніх та публіцистичних творів українських, російських і зарубіжних авторів, вперше виданих у 2000–2001 рр.

Для одержання необхідних відомостей було розроблено анкету, яка дозволила виявити, чи читають користувачі ХДНБ художні твори (прозу та поезію) і публіцистику українських, російських і зарубіжних авторів. Респонденти вказали, яким авторам та яким творам вони віддають перевагу, назвали найкращі художні та публіцистичні твори.

Було розповсюджено 100 анкет. Їх аналіз показав, що найчастіше користувачі звертаються до творів російських авторів (182 звернення – 39%), потім до зарубіжних (170 – 37%) та українських (109 – 24%). Таким чином, читання творів українських авторів знаходиться на останньому місці. Проте, якщо порівняти ці відповіді з тими, які дали респонденти у 1995 р. в ході дослідження "Вивчення читацького попиту на художню літературу із фондів ХДНБ ім. В.Г.Короленка", то виявляється така картина: до творів зарубіжних авторів зверталося 44% читачів, книг російських письменників – 39%, української художньої літератури – 16%. Отже, читання художніх творів українських авторів збільшилося за ці роки на 8%, а читання книг російських авторів залишилось на тому самому рівні. Проте навряд чи це можна вважати пробудженням справжнього інтересу до української літератури, скоріш за все, це просто виробнича чи навчальна необхідність, бо на запитання: "Яким авторам віддаєте перевагу: українським, російським чи зарубіжним?" 46,3% респондентів відповіли, що російським, 46,2% – зарубіжним і тільки 8,5% – українським. Не звертають увагу на національність автора при читанні художньої літератури 54% респондентів.

Серед респондентів, що читають твори українських авторів, – 41,3% цікавляться прозою, 34,9% – публіцистикою і 23,8% – поезією; російських авторів – 41,2% прозою, 34,6%

– публіцистикою і 24,2% – поезією; зарубіжних авторів – 45,3% – прозою, 33,5% – публіцистикою і 21,2% – поезією.

Таким чином, незалежно від мови видання, найбільш активно респонденти читають прозу, досить активно – публіцистику і найменше – поезію.

Анкетою було також передбачене запитання стасовно жанрів прозових творів. Виявилось, що більшість респондентів активно читає класику (22,2%), історичні романи (20,2%), детективи (15,7%), мемуари (14,1%), фантастику (13,3%), романи про кохання та гумористичні твори (7,3%). Відповіді на це запитання безпосередньо залежать від наукового рівня та освіти читача. Наприклад, науковці та фахівці віддають перевагу класиці, а у читанні студентів вона займає четверте місце після детективів, історичних романів та фантастики. Ще рідше молодь читає романи про кохання, зовсім рідко мемуари та гумористичні твори.

Певний інтерес становлять відповіді респондентів на запитання: чи пов'язане читання художніх творів з роботою чи навчанням або вони читають їх для відпочинку.

Виявлено, що 63,3% респондентів читають для відпочинку, у 21,1% читання художніх творів пов'язане з роботою, а 15,6% – з навчанням.

Було встановлено, що найбільш активно художню літературу читають фахівці – 42,6%, потім науковці – 33,3% та студенти 24,1%.

Серед творів, які респонденти вважають найкращими, були названі "Чорна рада" П.Куліша, "10 буремних років" В.Сергійчука, "Україна XX ст." Ю.Шаповала, "Юлія, або Запрошення до самовбивства" П.Загребельного, "Самшитовий ліс" М.Анчарова, "День" та "Ніч" Т.Толстої, "Чорна книга" О.Пищука, "День народження Буржуя" Ю.Рогози, "Московська сага" В.Аксьонова, публіцистичний твір С.Кара-Мурзи "Маніпуляція свідомості" та багато інших.

Іноді користувачі просто відповідали, що їм подобаються твори В.Пелевіна, В.Набокова, С.Кінга, О.Забужко, детективи Б.Акуніна або просто називали серії "Мой XX век", "Женщина – миф", "Мужчина – миф" тощо.

Під час опитування респонденти висловили чимало побажань, зокрема таких: "У бібліотеках повинно бути більше художньої літератури", "Слід більше перекладати зарубіжних авторів українською мовою; "Не вистачає публіцистики, зокрема, про період 1945-53 рр. на Україні", "Мало поетичних творів", "Недостатньо перекладних книг публіцистичного характеру для широкого кола читачів", "Збільшити в бібліотеках кількість творів сучасних фантастів" тощо. Респондентів не задовольняє існуюча реклама виданих творів. Вони пропонують поліпшити її, а також відродити букіністичну торгівлю, зменшити вартість книг та поліпшити якість паперу, на якому видаються художні твори.

Таким чином, дослідження виявило, що читачі наукової бібліотеки досить активно звертаються до художніх творів і публіцистики.

Л.К.Мінко

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ВІДДІЛУ ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Кожен етап розвитку нашої держави ставить перед бібліотеками якісно нові завдання, вирішення яких має відповідати потребам широких мас. У сучасному суспільстві здійснюється перебудова усіх сфер громадського, економічного і соціального життя, демократизуються і гуманізуються суспільні відносини. Виникли нові соціальні

групи: бізнесмени, підприємці, комерсанти, банкіри, фермери, а з переходом держави до ринкової економіки й нові професії: менеджер, брокер, продюсер, ділер тощо. Змінюються і вимоги користувачів до бібліотек.

Щоб зберегти в нових соціально-економічних умовах імідж просвітницьких закладів, книгозбірням необхідно перебудовувати діяльність, знаходити можливості для задоволення принципово нових інтересів і запитів провідних категорій користувачів.

Саме на це намагається спрямовувати свою роботу відділ технічної літератури Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленка.

Зважаючи на виникнення нових категорій користувачів, відділ продовжує вдосконалювати один із пріоритетних напрямків діяльності – задоволення інформаційних потреб науковців, винахідників, раціоналізаторів, творчої молоді.

Поряд із традиційним збиранням, зберіганням документів з питань винахідництва, патентознавства, стандартизації, сертифікації, метрології та наданням можливості користування ними відділ широко проводить масову та інформаційно-масову роботу, метою якої є, по-перше, розкриття та популяризація фондів, наближення їх до читача, по-друге, максимальне сприяння розвитку та впровадженню в практичну діяльність технічних винаходів і нових технологій, участь у кооперативних і комерційних програмах з обслуговування малого і середнього бізнесу.

За останні п’ять років відділом було проведено 483 заходи з популяризації, де було представлено 50677 прим. різноманітних видань вузькофахового спрямування. При цьому демострувались фонди не лише відділу технічної літератури, але й основного книгосховища, інших

структурних підрозділів ХДНБ. Означені заходи відвідали 7970 користувачів.

Темою заходів, які організуються відділом, є проблеми, що відповідають різнобічним за характером інформаційним потребам регіону, задовольняють культурно-освітні, наукові та професійні запити різних за категорією користувачів і завжди проходять під гаслом підтримки вітчизняного виробника, сприяють розвитку винахідницької справи. Усвідомлюючи значення розвитку винахідництва та раціоналізаторства для становлення української державності й розвитку держави в майбутньому, відділ чималі зусилля зосередив на організації роботи саме за цим напрямком. Цьому слугують такі форми масової роботи: організація та проведення «круглих столів», тематичних вечорів, науково-практичних конференцій, презентацій тощо.

Сьогодні цей напрям розглядається бібліотекознавцями як культурно-просвітницький і вважається одним із основних у діяльності будь-якої бібліотеки, в тому числі й наукової оскільки пов’язаний з самою природою цього соціального інституту, призначеного розповсюджувати знання, формувати читацькі потреби, допомагати вирішувати актуальні питання сучасності.

Вибору тематики означених заходів допомагає глибоке ознайомлення з новими надходженнями до відділу та бібліотеки, перегляди періодичних видань, постійні контакти з читацьким осередком, останнє в багатьох випадках і формує тематику чергового заходу.

Користуються значним успіхом широкого загалу читачів заходи, що проводяться у формі «круглих столів». Вони висвітлюють теми, які характеризують як певні досягнення галузей регіону, так і проблеми сьогодення, що однаково хвилюють науковців, фахівців, людей різного віку та професій.

Останнім часом були розглянуті такі соціально значимі теми: "Актуальні питання репродуктології", "Людина в Україні: самозахист життя та здоров'я, "Вітчизняні продукти харчування нового покоління", "Властивості природних джерел питної води. Вплив на здоров'я людини", "Стан інформаційного забезпечення вітчизняного технологічного бізнесу та новаторства" і багато, багато інших.

Здійснення такої роботи було б неможливим без тісних контактів з науковою та творчою інтелігенцією міста, засобами масової інформації, що, безумовно, є гарною рекламою діяльності не лише відділу технічної літератури, а й книгозбірні в цілому.

В обговоренні названих проблемних питань брали участь науковці Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна, Харківської медичної академії післядипломної освіти, міської санітарної епідеміологичної служби, представники спілки захисту прав споживачів, ТПО Харківкомунпромводу, фармацевтичної фірми "Здоров'я", Харківського відділення Українського інноваційного центру, вчені-біологи, соціологи, патентознавці, фахівці сфери інтелектуальної власності, студенти, інші користувачі відділу.

Стало доброю традицією відділу технічної літератури щороку, у вересні, відзначати свято винахідника та раціоналізатора України участю в науково-практичній конференції, яка проводиться в Харківському будинку науки і техніки за участю Харківської обласної ради товариства винахідників та раціоналізаторів, Державного департаменту ІВ, місцевої адміністрації, великої аудиторії науковців, винахідників, творців нової конкурентноспроможної продукції.

Працівники відділу технічної літератури виступають з повідомленнями, де розповідають про діяльність відділу,

обсяги відповідних джерел інформації, а представлені на тематичній виставці документи демонструють досягнення українських винахідників за роки незалежності.

Враховуючи пропозиції відповідного осередку читачів, у 1992 р. відділ започаткував таку форму інформаційно-масової роботи, як день патентознавця, що проходить в рамках днів фахівця. Протягом десяти років було проведено майже 60 подібних заходів, тематика їх стосувалась питань охорони об'єктів інтелектуальної власності, нормативних актів, наукових статей, коментарів до чинного законодавства України, країн далекого та близького зарубіжжя, методичних рекомендацій щодо патентної експертизи, роз'яснень, правових консультацій тощо, була розрахована на відповідне коло споживачів: патентознавців, винахідників, раціоналізаторів.

Цьому ж слугує діяльність консультаційного пункту стосовно правових питань забезпечення винахідницької діяльності, який функціонує з 1993 року і вже давно, як і дні патентознавця, отримав схвальну оцінку читачів відділу.

Останнім часом у відділі технічної літератури набула популярності така форма роботи, як презентація. В стінах відділу успішно пройшла презентація книги Є.О.Комаровського "Початок життя вашої дитини". Присутні змогли не тільки придбати видання, а й одержати консультацію кваліфікованого педіатра стосовно нових методів догляду за дитиною, її харчуванням тощо.

За підтримки Благодійного фонду захисту та підтримки авторів інтелектуальної власності імені М.А.Куцина, спільно з редакцією газети відбулася презентація Всеукраїнської газети "Інтелектуальна власність". Захід зібрав чималу аудиторію однодумців, викликав жваве обговорення і мав схвальні відгуки в засобах масової інформації.

Важливу роль у пропаганді діяльності відділу, популяризації його інформаційних можливостей та залучення нових користувачів відіграють екскурсії, під час яких відвідувачам розповідають про історію виникнення відділу, його багатогранну діяльність, знайомлять з особливостями та призначенням фонду патентної та нормативної документації, інформують про послуги, що надаються відділом технічної літератури користувачам.

Екскурсія обов'язково супроводжується переглядом відповідної літератури, консультаціями стосовно користування ДПА відділу, бібліографічними оглядами видань відповідно до потреб екскурсійної групи.

За браком часу неможливо досконально розкрити всі форми інформаційно-масової та масової роботи відділу технічної літератури. Були наведені приклади лише найпопулярніших заходів, які давно і успішно проводяться у відділі, певною мірою впливають на ефективність його роботи, завжди збирають прихильну та зацікавлену аудиторію, і, на наш погляд, мають право на життя і подальший розвиток у науковій книгозбірні.

С. Шоломова

О ЛИТЕРАТУРНОМ ДВОЙНИКЕ КОРОЛЕНКО
Часть 2*

В разделе «Беллетристика» «Первого каталога книг ХОБ» среди самых первых изданий, поступивших в

---

* Часть 1 – см. **Демократична орієнтація творчості В.Г.Короленка: Тези доп. наук. практ. конф., присвяч. 150-літтю з дня народж. письменника, 28 трав. 2003 р. /Харк. держ. наук б-ка ім. В.Г.Короленка. – Х., 2003. – С.41-52.**

библиотеку, значатся три тома полного собрания сочинений некоего **Лавра Короленко.** Книги этого автора поступили в фонд гораздо раньше, чем произведения В.Г. Короленко. В первом томе «Каталога» отмечено поступление в фонд библиотеки трех произведений Короленко без указания инициалов:

- Слепой музыкант. – Спб. 1887. (№ 2520).
- Очерки и рассказы. – М. 1887. (№ 3651).
- За иконой. – Спб. 1887. (№ 7620).

Далее следует такое библиографическое описание:
«Короленко Лавр. Полное собрание сочинений в трех томах. – Спб. 1885-1887. (т. 1. № 151, т. 2. № 153, т. 3. № 155).

В настоящее время сохранился только второй том. Из титульного листа этого тома узнаем, что сочинения Лавра Короленко были напечатаны в типографии Дома Призрения малолетних бедных в Петербурге в 1887 году. На титульном листе имеется необычный эпиграф, который может быть истолкован неоднозначно: «Бог и Тот благосклонно слушает и петуха, поющего во славу Всемогущего. (Из Алкорана)».

В томе более 300 страниц и включает он произведения разных жанров: рассказы и повести, драматические произведения. В книге помещены рассказы о поручике Снегиреве и генерале Лямке, истории о штабс-капитане Шике и корнете Курочкине. Все это позволяет предположить, что автору была хорошо известна жизнь и быт военных в России в середине 19 века. Заключает том рассказ с весьма ироничным названием «Сгоряча хорошо блох ловить».

Время издания говорит о том, что автор был современником В.Г. Короленко. Примечательно, что в этом же году, и тоже в Петербурге, вышла книга «Очерки и рассказы»

Владимира Короленко, а публикации в журналах стали появляться с начала 80-х годов.

Вполне закономерным было желание разыскать биографические сведения о Лавре Короленко. Но ни в одной энциклопедии, ни в одном биографическом словаре сведений об этой загадочной личности почему-то не было. Может быть, в данном случае имеет место литературная мистификация? Предположение, что автор скрыл себя под псевдонимом, не подтвердилось, поскольку просмотр «Словаря псевдонимов» не дал положительного результата.

Когда библиографический поиск, казалось, зашел в тупик, в фонде библиотеки обнаружилось еще два тома сочинений этого автора. На титульном листе одного из них указано: «Повести и рассказы. Из записок прошлого Лавра Короленко. Второй том. Второе, исправленное издание». Напечатано в той же типографии в Петербурге в 1886 году и содержит почти 350 страниц. Постараемся постранично изучить сохранившийся экземпляр и более детально рассмотрим несколько сочинений, помещенных в этом томе.

Первый рассказ или «истинное происшествие» под названием «Тревога», имеет подзаголовок: «Рыцарь без страха и упрека». Описание главного героя звучит весьма иронично, а местами тон почти злопыхательский, вызывающий недоумение и оставляющий неприятное впечатление. Такое же впечатление производит и следующее произведение «Прозаик и поэт», где герой постоянно декламирует стихи, которые и стихами никак не назовешь, находясь при этом в каком-то сомнамбулическом или даже бредовом состоянии. И только в конце читатель узнает, что поэт «с огромной связкой стихотворений собственного изделия ехал в корпусный штаб для поступления в военную академию».

Затем следует цикл из десяти рассказов под названием «Копия приказов, словесных приказаний и прочее», содержание которых совпадает со вторым томом полного собрания сочинений. Этот факт позволяет предположить, что под разными названиями опубликовано одно и то же произведение. Их идентичность подтверждается тем, что помимо регистрационного номера, имеется карандашная помета – № 153.

Чрезвычайно интересна карандашная маргиналия, сделанная на полях неведомой рукой против рассказа «Старая быль»: *«Как не стыдно писать такую ерунду».*

Это далеко не единственный негативный отклик, оставленный на полях. Так, например, в рассказе «Городской сад» на полях уже чернилами и другим почерком написаны три слова, звучащие приговором автору: «*Рассказы Короленко гадость*». Эта фраза повторяется и на последней странице тома. Есть еще одна надпись, сделанная также другим почерком: «*Эта книга очень гадкая и не советую её читать».*

Согласимся, подобного рода детали делают книговедческий поиск весьма живым и оправданным.

На титульном листе второй книги читаем: «Повести и рассказы: Из записок прошлого времени. Лавра Короленко. Том 3. (Спб. 1885)», указано также, что это второе, исправленное издание. В сохранившемся томе почти пятьсот страниц. Год издания не соответствует библиографическому описанию «Первого каталога книг ХОБ». Более того, получается, что третий том вышел раньше второго. Возникает вполне закономерный вопрос, когда же появилось первое издание «Повестей и рассказов»? Интересно, что на титульных листах обоих изданий, – второго тома из собрания сочинений и третьего тома «Повестей и рассказов», – один и тот же эпиграф. Путаницу можно было бы разрешить, будь в

наличии первый том из собрания сочинений и хотя бы краткая биографическая справка.

Почему книги Лавра Короленко переиздавались в течение такого короткого времени (1885-1887), почему биографические сведения о нем отсутствуют? На эти вопросы ответов пока не найдено.

Третий том предваряет краткое предисловие автора. Именно оно дает минимальное представление о его личности, и потому считаем необходимым привести текст полностью: *«Прожив много лет в помещичьей среде наших степных помещиков новороссийского края, я был свидетелем всех благодетельных реформ нового царствования, и это побудило меня издать в свет часть моих воспоминаний обо всем виденном и слышанном мной в нашем обществе, во время этих важных преобразований.* (Уже вполне конкретная деталь к портрету автора – С.Ш.). *С одной стороны, я видел старую, с другой – новую Россию, в лице деятелей всех классов сельского населения: помещиков, крестьян и отчасти чиновничества, а потому смею надеяться, что люди, которым дорого всё наше русское, прошлое и настоящее, положение и порядок вещей в изображаемых мною средах общества, найдут в моих рассказах хоть отчасти картины того и другого, – картины правдивые, взятые из жизни, без всяких собственных мнений, в которых я старался изобразить, насколько позволяли мне силы, подмеченные мною черты настоящего и прошлого быта этих классов.*

Благодаря благодетельной реформе, – освобождению крепостных, – быт крестьянского населения новороссийского края значительно изменился, но, к сожалению, многие новые земские деятели не оправдали возложенных на них высочайшею волею обязанностей. Не сумели поставить многих помещиков и многих крестьянских общин в

надлежащее положение. Вследствие чего и теперь нередки случаи неприятных столкновений между бывшими помещиками и крестьянами, одинаково убыточных обоим сельским классам. Одним из образцов таких столкновений может служить, отчасти, приведенный мною здесь рассказ «Мировой посредник». Затем рассказ «Уполномоченный для выбора в гласные» представляет образец того, как бессильно мелкопоместное дворянство привести в исполнение какое-либо законное желание или удовлетворить крайним потребностям в своих нуждах официальным порядком, благодаря полному господству на земских выборах в наших захолустьях влиятельных землевладельцев и их партий, связанных между собой, большей частью, родством и разными побочными мелкими интересами».

Что ещё можно почерпнуть из этого текста?

Указано время его написания – **1876 год.** Место написания – **Киев**. А издание было осуществлено в 1885 году, в Петербурге, в типографии Дома призрения малолетних бедных на Лиговке. Значит, первое издание могло появиться в конце 70-х годов. Поскольку автор был жителем Киева, он мог издавать свои сочинения и в Киеве, и печататься в журнале «Киевская старина». Просмотр указателя к этому журналу дал довольно неожиданные результаты. Там приведены ссылки на других его однофамильцев:

- Короленко В. «Признаки украинской колонизации на Урале».
- Короленко П. «Азовцы».

Но, увы, о Лавре Короленко сведений и в этом источнике не оказалось… Загадка оставалась.

Малоизвестный и абсолютно забытый автор, чьи произведения появлялись несколько раз с 1875 по 1887 год… Так неужели эта личность так и останется нераскрытой? Поиск продолжался… Были просмотрены многие

книговедческие указатели, справочники и каталоги. Но поначалу и это не дало никаких результатов… Неожиданную находку подарил книговедческий справочник, где были приведены библиографические описания изданий последней четверти 19 века.

Так, в «Третьем прибавлении к систематической росписи книгам, продающимся в книжном магазине И.И. Глазунова», составленном известным библиографом В.И. Межовым, даны следующие описания двух книг этого автора:

- *Короленко Лавр. Накануне новой жизни. Рассказы Лавра Короленко. – К. Типография Добржанского.1876. (Тираж 1100 экз.).*
- *Короленко Лавр. Сгоряча хорошо блох ловить. – К. Типография Федорова.1875. (тираж 1200 экз.*)

Эти сведения, хотя и скупы, но интересны. Подтвердилось наше предположение о том, что его сочинения печатались в Киеве. Однако в фонде библиотеки эти издания почему-то не были представлены, хотя тираж их по тем временам был немалый. Заметим, последний рассказ помещен в один из томов его полного собрания сочинений.

Просмотр первых двух «Прибавлений» положительного результата тоже не дал. Зато в «Пятом Прибавлении» нас ожидал «сюрприз» – соседство имен Владимира Короленко и Лавра Короленко.

Помимо библиографического описания сочинений В.Г.Короленко, приведено описание и «Полного собрания сочинений Лавра Короленко т. 1-3». (Спб. 1887). Упоминается и другая книга этого автора: «Повести и рассказы: Из записок прошлого времени. Лавра Короленко. т. 1-3». (Спб. 1885), напечатанное в количестве 800 экз. Один экземпляр этой книги и сохранился в фонде библиотеки.

Обратим внимание на то, что оба издания появились в Петербурге, а не в Киеве, и были напечатаны в одной и той

же типографии. Так, где же были напечатаны «Повести и рассказы»? В Киеве или Петербурге?
Но, если сочинения Лавра Короленко издавались и переиздавались, то должны были быть и отклики. И на самом деле, В.И. Межов указывает на одну рецензию о полном собрании сочинений этого автора. Её обнаружение наконец-то дало удивительные сведения и позволило как бы завершить поиск, связанный с «двойником» В.Г. Короленко. На основные вопросы мы получили пусть краткие, но вполне определенные ответы.
К сожалению, автор рецензии себя не назвал, однако текст её представляется настолько интересным, что мы приводим его полностью:
«*Книга эта представляет собой не совсем благовидную спекуляцию*, на которую очень легко может быть пойман иной провинциальный читатель. Всем известно то всеобщее внимание, какое возбудил в читающей публике своими талантливыми рассказами молодой писатель **Владимир Короленко**. Кстати недавно вышел в отдельном издании небольшой томик его произведений. Представьте теперь себе, что читает провинциальный читатель в какой-нибудь газете объявление о выходе в свет полного собрания сочинений Лавра Короленко в трех томах. Читатель может и не обратить внимания на то, что писателя, которым он интересуется, зовут вовсе не Лавр, а Владимир. Выписывает он издание – и можно вообразить себе его разочарование! А разочарование должно быть ужасное! *И главное дело, откуда выкопали этого Лавра Короленко! Никто никогда и не слыхивал о существовании подобного литератора*».

Для рецензента такой эмоциональный стиль нам представляется непозволительным. Однако вспомним читательские маргиналии на полях сохранившихся томов, чтобы как-то оправдать эту эмоциональность.

Далее рецензент продолжает: «Я убежден, что даже и самые библиографы не подозревали, что существовал некогда Лавр Короленко и написал так много невообразимо – бездарнейшего сумбура… Тем не менее, оказывается, что такой литератор был, служил в Вознесенском уланском, Черниговском драгунском полку, участвовал в усмирении польского мятежа 1831 года и в походе в Молдавию и Валахию в составе вспомогательного отряда в помощь турецкому султану в 1833 году, и по командировке, в делах против горцев в 1839 году, и в венгерской кампании и, наконец, в Крымской».

Такой послужной список военного служивого Лавра Короленко приводит безвестный рецензент. Жаль только, что при этом он опускает источники, из которых почерпнул все эти сведения. Неизвестны, к сожалению, и даты его жизни. И далее: «Затем Лавр Короленко, утомившись от столь многочисленных походов, вышел в отставку и поселился в своем имении в южном крае на отдых. Но не пришлось окончить дни свои в мире и спокойствии старому ветерану: грянула эмансипация, и Лавр Короленко волей-неволей был вовлечен во все её треволнения. В результате этих треволнений произошло то, что старик ожесточился до мозга костей против новых порядков и всего окружающего: прежде всего, конечно, против крестьян, затем и против дворян, но более всего, против мировых посредников. Много накопилось в нем желчи за все эти бурные годы, и всё он выливал на бумагу в виде записок, в которые вносил выдающиеся события своей жизни, наблюдения, остроты и т.п. (Так говорится в предисловии)».

Очевидно, автор рецензии упоминает предисловие, помещенное в первом томе, который в фонде библиотеки, к сожалению, не сохранился. В этом предположении нас убеждает заключительная часть рецензии, которая, надо

заметить, по отношению к рецензируемому сочинению звучит почти с издевкой: «Можно ли найти в России хоть одного ветерана, который не вёл бы записок. Но далеко не всем подобным запискам суждено бывает выйти в свет в печатном виде. Запискам Лавра Короленко посчастливилось. Если верить предисловию, некоторые из его произведений, например: «*Накануне новой жизни»* выдержали несколько изданий (о киевском издании этого сочинения мы нашли сведения ранее – С.Ш.). Надо полагать, что их покупали такие же ветераны южно-российских степей, не менее автора озлобленные на мировых посредников, и потому с наслаждением упивавшиеся желче – излияниями их сотоварища».

Позиция рецензента в данном случае не отличается объективностью, а запальчивость выдает человека совершенно другой формации и возраста. Интересной представляется и такая подробность, на которую указывает рецензент: «Из предисловия также видно, что полное собрание сочинений Лавра Короленко было предпринято еще при его жизни и он сам его пересмотрел, исправил и дополнил, но затем умер, не дождавшись выхода издания в свет (важная деталь, как косвенное указание на то, что до 1885 года автор, скорей всего, не дожил – С.Ш.). Ветераны же, которые его некогда читали, успели опочить раньше его».

Выходит, Лавр Короленко был значительно старше писателя Владимира Короленко. Об имевшей место путанице, связанной с их именами, неизвестный рецензент пишет с иронией и некоторой долей сарказма: «При таких условиях изданию грозило быть погребенным на веки вечные в каком-нибудь книжном амбаре, если бы не **выручило появление нового Короленко с его быстрым и вполне заслуженным успехом. И думал ли Владимир Короленко, издавая свой небольшой томик, что на**

буксире этого томика ему придется тащить за собой три такие увесистые баржи, как три тома сочинений своего однофамильца, баржи, наполненные таким мусором и щебнем, который не годится даже и для удобрения полей».

И заканчивается рецензия риторическим вопросом: «Впрочем, надо отдать справедливость издателям: они оказались все-таки настолько совестливыми людьми, что вместо расточения покойному литератору каких бы то ни было похвал, как это всегда водится, скромно предпослали каждому тому следующий эпиграф из Алкорана. Таким образом, Лавр Короленко является перед вами в виде петуха, обличающего мировых посредников во славу Аллаха! Неправда ли в этом есть нечто щедринское?».

Несмотря на столь резкую рецензию, смеем утверждать, что сохранившиеся тома сочинений Лавра Короленко являются безусловной библиографической редкостью как своеобразные памятники своего времени, таким удивительным образом причастные к творческой биографии Владимира Галактионовича Короленко.

Обратим внимание еще на одну крошечную, но интересную деталь: на последней странице петербургского журнала «Северный вестник» было помещено объявление о том, что в книжную торговлю, специально для иногородних, поступили книги: И.П. Белоконского. По тюрьмам и этапам. Очерки тюремной жизни и путевые заметки от Москвы до Красноярска. (Орел. 1887). Заметим, что автор этих заметок был большим другом Владимира Короленко. Но вслед за этими сведениями упоминается полное собрание сочинений Лавра Короленко (Спб. 1887).

В заключение хочется отметить, если бы библиограф В.И.Межов не выполнил свою работу столь профессионально, то нам трудно пришлось бы в поисках сведений о

«литературном двойнике» Владимира Галактионовича Короленко.

Когда историко-библиографический поиск, казалось, был уже полностью завершен, последовала еще одна поразительная находка. В дореволюционном справочном издании известного историка русской словесности и библиографа С.А.Венгерова «Источники словаря русских писателей», помимо сведений о В.Г.Короленко, приведены сведения и о его «литературном двойнике»: *«Лавр Короленко, беллетрист. 1870-1880. Отзыв о его Полном собрании сочинений 1884 года напечатан в журнале «Северный вестник». 1887. № 5».*

Так нашёл подтверждение сам факт реального существования такого беллетриста, как Лавр Короленко, чьи сочинения даже удостоились рецензии. Однако обращение к дореволюционным биографическим словарям в поиске дат жизни Лавра Короленко положительного результата не дало. И лишь в «Критико-биографическом словаре русских писателей и ученых…» С.А.Венгерова уже известные биографические сведения были дополнены. Обозначились даты жизни Лавра Короленко, что представляется чрезвычайно важным: *«Лавр Григорьевич Короленко, беллетрист, подполковник. Умер 18 января 1886 года 64-х лёт».*

Поскольку он умер в самом начале 1886 года, то вряд ли мог увидеть в печати свое «Полное собрание сочинений».

Итак, Лавр Григорьевич Короленко (1822-1886) был современником В.Г. Короленко и вполне мог знать о блистательном начале литературной деятельности писателя.

Владимир Галактионович Короленко дебютировал рассказом «Сон Макара», напечатанным в мартовском номере журнала «Русская мысль» за 1885 год. Уже первое его произведение обратило на себя внимание и публики, и критики. Образы его ярки и сочны, юмор весел и задушевен.

Критик А.Скабичевский писал: «Общий голос по прочтении этого произведения был тот, что ничего подобного в нашей литературе, до такой степени сильного и поразительного, не появлялось». Затем в первых номерах «Северного вестника» в 1885 году последовали «Очерки сибирского туриста». В том же году появилась и его повесть «В дурном обществе», еще более упрочившая известность автора.

Но верхом совершенства, лучшим, что было до сих пор написано В.Г.Короленко, является «Слепой музыкант», напечатанный в «Русской мысли» в 1886 году.

В истории литературных двойников и литературных курьезов, в данном случае связанных с жизнью и ранним периодом творчества Владимира Галактионовича Короленко, важность обнаруженных сведений о Лавре Короленко трудно переоценить.

* * *

Вспомним слова Лавра Короленко: «Прожив много лет в помещичьей среде наших степных помещиков *новороссийского края*»... Можно предположить, что он мог быть земляком Прокопия Короленко, поскольку последний был историком кубанского и запорожского казачества, и даже писал на украинском языке. Возможно, научные интересы Прокопия Короленко могли быть обусловлены какими-то скрытыми биографическими обстоятельствами. Он тоже издавался в Киеве с 1874 года, т.е. практически в то же самое время, что и Лавр (с 1877 по 1885 год). Они вполне могли знать друг о друге и, более того, состоять даже в дальнем родстве.

Историк литературы А.Скабичевский в биографическом очерке, посвященном жизни и творчеству В.Г.Короленко, отмечал, что “прадед писателя был запорожским казаком”.

Не исключено, что все они могли иметь одни родовые истоки, разные ветви которого уходят в глубокую старину...

Литература

1. Первый систематический каталог книг ХОБ. – Х., 1887.

2. Каталог ХОБ (Правленский). – Х., 1890, 28.

3. Каталог книг ХОБ: Т.1. – Х., 1897; Т.2. – Х., 1901; Т.3. – Х., 1908; Т.4. – Х., 1913.

4. Систематический указатель журнала «Киевская старина». (1882-1906). – Полтава, 1911.14; 34;

5. Межов В.И. История русской и всеобщей словесности. Библиографические материалы /В.И.Межов. – СПб., 1872.

6. Межов В.И. Систематический каталог русским книгам, продающимся в кн. магазине И.И.Глазунова (1825-1869) /В.И.Межов. – СПб., 1869.

7. Межов В.И. Первое прибавление к систематическому каталогу русским книгам /В.И.Межов. – СПб., 1870.

8. Межов В.И. Второе прибавление за 1870 г. /В.И.Межов. – СПб., 1871.

9. Межов В.И. Третье прибавление к систематической росписи книгам, продающимся в кн. магазине И.И. Глазунова /В.И.Межов. – СПб., 1882,743, 757.

10. Межов В.И. Четвертое прибавление (1881-1882) /В.И.Межов. – СПб., 1884.

11. Межов В.И. Пятое прибавление к систематической росписи книгам, продающимся в кн. магазине И.И. Глазунова (1883-1887) /В.И.Межов. – СПб., 1889, 638;701.

12. Северный вестник. – 1887. – № 5. – С.148-150.

13. Указатель статей, помещенных в журнале «Русская мысль» (1880-1889). – (б.м.), (б.г).
14. Венгеров В.И. Источники словаря русских писателей. – Пг., 1914. – Т.3. – С.191.
15. Русский энциклопедический словарь / Под ред. И.И.Березина. – СПб., 1878. Т.3.
16. Русский биографический словарь / Под ред. А.А.Половцева (Ки-Ко). – СПб., 1903.
17. Венгеров В.И. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых (От начала русской образованности до наших дней): Изд. 2-е. – СПб., 1915. Т.1, вып.1-3. – С.404.
18. Скабичевский А. История новейшей русской литературы (1848-1906). 6-е изд. – СПб., 1906. – С.383-389.

А.Л. Шалиганова

ПРІОРИТЕТИ У ПОПИТІ ЧИТАЧІВ ХДНБ ім. В.Г.КОРОЛЕНКА

У ХДНБ ім. В.Г.Короленка систематично проводяться дослідження, присвячені аналізу інтересів та запитів користувачів, які дають можливість простежити їх динаміку та своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються.

У 2002 році за пропозицією Національної парламентської бібліотеки України згідно з наказом Міністерства культури і мистецтв України за № 167 від 02.10.01 про "Українську бібліотечну серію" було організовано і проведено роботу з вивчення незадоволеного та підвищеного читацького попиту на літературу в межах дослідження "Пріоритети у попиті читачів ХДНБ ім. В.Г.Короленка". Виявлялися конкретні видання, відсутні в бібліотеці, для чого проводилося опитування експертів – фахівців з української,

російської та зарубіжних мов та літератур, викладачів Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди, а також анкетування користувачів ХДНБ. Аналізувалися шкільні програми з цих дисциплін та коментарі до них, наведені в спеціальних журналах. За результатами проведеної роботи до НПБУ було надіслано два списки видань. До першого, що складається з 645 назв, увійшли художні твори українських письменників-класиків, сучасних авторів, твори репресованих письменників та видань української діспори. Крім художніх творів, до списку були включені публіцистичні твори та мемуарна література. Значне місце відведено українському фольклору, творам харківських поетів та прозаїків.

До другого списку (234 назви) увійшли книги з українознавства, з історії, культури, релігії України, українського літературознавства та мовознавства, які бажано видати в українській бібліотечній серії.

Проте, крім запитань про книги, відсутні у фондах ХДНБ, або ті, що часто бувають зайняті іншими читачами, про книги, які б користувачі рекомендували до видання в "Українській бібліотечній серії", анкета вмішувала питання, що постійно цікавлять бібліотечних працівників. Саме на них зупинимося більш детально.

Всього в анкетуванні взяв участь 361 респондент (114 науковців, викладачів та аспірантів вузів Харкова, 42 фахівця, переважно вчителі шкіл, гімназій, ліцеїв та 205 студентів).

Аналіз анкет виявив неабиякий інтерес до літератури з питань українознавства: історії, культури, літератури, релігії і мистецтва України, а також до суспільно-політичної літератури, зокрема видань з історії, економіки, філософії. До літератури з технічних та природничих наук користувачі звертаються менше.

Існуюча бібліотечна статистика не дає відомостей про зміст читання окремих груп користувачів. Одержати такі дані допомогло анкетування.

Як і у попередні роки, найхарактернішою рисою є звернення науковців і фахівців до літератури не тільки зі свого фаху, але й до видань з різних галузей знань. Так, історики цікавляться виданнями з питань культури та історії церкви. Соціологи запитують літературу з проблем психології та менеджменту, демографії і статистики. Педагогів цікавлять психологічні питання. Філологи та працівники культури звертаються до політології, етнополітики, історії музики, кіно, зокрема українського.

Характерною особливістю нинішнього читання є зростання попиту на навчальну та довідкову літературу. Найчисленнішими і найактивнішими читачами цієї літератури є студенти. Вибір літератури цією групою користувачів диктується суто прагматичною метою – навчанням.

У той же час відбувається зниження інтересу до читання з метою підвищення культурного рівня, загального духовного розвитку або просто "для душі".

Аналіз відповідей респондентів свідчить, що перші місця в читанні книг віддали науковій літературі 93,5% науковців і 64,7% фахівців. На друге місце вони поставили читання довідкової літератури. Студенти перше місце віддали учбовій літературі – 39,8%, друге – науковій – 36,5%, третє – науково-популярній (16,3%) і четверте – довідковій – 7,3%. Таким чином, дослідження знову підтвердило висновок, що до наукової бібліотеки користувачі йдуть в першу чергу за науковою та навчальною літературою.

Відзначено високий рівень використання користувачами періодичних видань як важливого джерела оперативної наукової, навчальної, самоосвітньої і пізна-

вальної інформації. За видами респонденти розташували журнали у такій послідовності: 1) наукові, 2) науково-популярні, 3) соціально-політичні та літературно-художні, 4) реферативні, 5) популярні, 6) виробничо-практичні.

Як і очікувалося, майже всі науковці та фахівці використовують у своїй роботі автореферати дисертацій і лише кожен третій студент звертався до цього виду наукової літератури.

Важливо було простежити задоволеність укомплектованістю фонду ХДНБ виданнями потрібної тематики науковців, фахівців і студентів. У межах кожної досліджуваної групи з'ясувалось, що повністю задоволеними були кожен п'ятий серед науковців, майже кожен другий серед фахівців і кожен третій серед студентів. Серед незадоволених фондом користувачів переважають науковці, аспіранти, викладачі вищих учбових закладів. У своїх відповідях вони вказують на недостатню кількість видань, що вийшли після 1991 року, особливо російських. Незадоволений читацький попит потребує більш детального і ретельного вивчення. Причини його виникнення можуть полягати як у складності запитів, труднощах пошуку, нестачі нових видань, так і у відсутності навичок бібліографічного пошуку.

Серед студентів задоволені фондом – 37,6%, частково задоволені – 38,5% і 23,9% не задоволені.

Отже, в цілому, незважаючи на ряд об'єктивних причин, насамперед пов'язаних зі скороченням обсягів бібліотечних надходжень, досягнуто достатнього рівня задоволення потреб користувачів.

Відмови, які одержують респонденти найчастіше викликані тим, що потрібні їм документи видані по МБА або зайняті у читальному залі.

З'ясовано, що 60% читачів мали випадки, коли вони не змогли знайти літературу за певною темою. Більшість респондентів намагались сформулювати ці теми, на основі чого було складено список із 56 позицій. Його було проаналізовано працівниками відділу систематизації.

Результати виявились цікавими. Тільки невмінням користуватися ДБА, орієнтуватися в його розділах можна пояснити той факт, що користувачі не знайшли потрібну їм літературу за такими темами, як історія суспільного руху, політичних партій України (XIX–XX ст.), екологізація освіти, харчова промисловість, проблеми особистості вчителя та його фахова підготовка, викладання та методика вивчення мов, психоаналіз, топоніміка тощо. Про наявність видань в цих розділах свідчить, наприклад, аналіз розділу "валеологія" (здоровий спосіб життя). Його наповнення: 1993–2001 – 40 книг, 1990–2001 – 20 статей. Цей список можна продовжити.

Серед зазначених тем приблизно 14% потребують роботи з СКС, бо представлені тільки у періодичних виданнях. Це такі теми, як історія архітектури, містобудування, інтер'єр житлового будинку, утворення кольорів, прогресивні технології економіки управління промисловими підприємствами, моделювання та проектування бізнес-процесів тощо.

Таким чином, аналіз тем, за якими читачі не спромоглися знайти літературу в ДБА бібліотеки, свідчить не про її відсутність у фонді, а про відсутність у користувачів навичок роботи з довідково-бібліографічним апаратом, що знову ставить суттєве питання про необхідність навчання користувачів основам бібліотечно-бібліографічних знань.

На основі даних анкетування встановлено, що 36,7% респондентів повністю задовольняють свої потреби, користуючись виключно фондом ХДНБ. Поряд з цим

читацькі потреби решти опитаних реалізуються завдяки одночасному використанню фондів вузівських бібліотек за місцем навчання, а також інших наукових та масових бібліотек. При цьому респонденти, які користуються одночасно двома бібліотеками, становлять 61%, трьома – 24%. Таким чином, абсолютна більшість проанкетованих задовольняє свої потреби, користуючись фондами двох і більше бібліотек, що свідчить про їх неабияку активність і поряд з цим про обмежені можливості будь-якої окремої бібліотеки щодо забезпечення їх потрібними творами друку.

Стосовно мови необхідних респондентам видань дослідження показало, що більше половини (54,2%) респондентів-науковців та 57,7% респондентів-студентів вказали, що замовляють видання російською чи українською мовами в залежності від того, як вони представлені у фонді ХДНБ. 52,7% науковців та фахівців володіють двома цими мовами однаково. Один з респондентів відповів так: "Для науковця головне не мова, а ідеї і знання". Але все-таки в цій групі користувачів на 18,2% переважали ті, хто частіше замовляє видання російською мовою. Було виявлено, що лише 34,6% студентів володіють однаковою мірою російською та українською мовами, а інші частіше замовляють літературу російською мовою. Проте це не свідчить про погане знання респондентами української мови, просто у фонді бібліотеки переважають видання російською мовою. Хоча тепер, коли бібліотека отримує обов'язковий примірник видань України, ситуація з мовним складом фонду швидко поліпшиться, адже користувачів в основному цікавлять видання останніх 10 років. Водночас респондентам потрібні книги та журнали, що видаються в Росії. Вони пишуть про це в анкетах: "Повинні бути матеріали наукових та науково-практичних конференцій, що проводяться в Україні та в Росії", "Необхідна наукова література, видана у

Російській Федерації", "У ХДНБ недостатньо книг, які видаються в Росії" тощо. Потребують респонденти й інших зарубіжних видань, зокрема японською та турецькою мовами, що пов'язано зі спеціалізацією педагогічного університету.

Таким чином, проведене анкетування дозволило виявити думки респондентів щодо укомплектованості фонду бібліотеки потрібними їм виданими у тематичному, видовому та мовному аспектах, скласти картотеку desiderat на видання, відсутні у фондах ХДНБ.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Л.М.Багрянцева	– зав. відділом ХДНБ ім.В.Г.Короленка
Н.М.Березюк	– головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки ХНУ ім.В.Н.Каразіна
Л.Р.Галюк	– зав.сектором ХДНБ ім.В.Г.Короленка
Л.В.Кисельова	– головний бібліотекар ХДНБ ім.В.Г.Короленка
Г.Д.Ковальчук	– зав. сектором ХДНБ ім.В.Г.Короленка
Н.М.Кучерява	– заст. директора ХДНБ ім.В.Г.Короленка
І.Я.Лосієвський	– зав. відділом ХДНБ ім.В.Г.Короленка, доктор філол. наук
В.В.Мірошникова	– заст. директора ХДНБ ім.В.Г.Короленка
Л.К.Мінко	– зав. відділом ХДНБ ім.В.Г.Короленка
А.М.Перепеча	– методист ХДНБ ім.В.Г.Короленка
О.Б.Стогній	– головний бібліотекар ХДНБ
О.І.Танько	– вчений секретар ХДНБ ім.В.Г.Короленка
А.Л.Шалиганова	– бібліотекар ХДНБ ім.В.Г.Короленка
С.Б.Шоломова	– бібліотекар ХДНБ ім.В.Г.Короленка

ЗМІСТ

Л.М.Багрянцева....3
НАШ КОРОЛЕНКО....3
В.В.Мірошникова, О.І.Танько....9
ТА УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ....9
Г.Д.Ковальчук,....20
Н.М.Кучерява 20
ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ
РЕСУРСІВ У ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ СХІДНОЇ УКРАЇНИ....20
І.Я.Лосієвський....33
ОСОБИСТІ БІБЛІОТЕКИ ВИДАТНИХ ВЧЕНИХ....33
І ПИСЬМЕННИКІВ У ФОНДАХ....33
ХДНБ ім. В.Г.КОРОЛЕНКА....33
Н.М.Березюк....47
НЕДОСЛІДЖЕНІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ:
РЕФОРМИ 20-х – 30-х РОКІВ У ДОЛІ
БІБЛІОТЕКИ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ....47
Л.М.Багрянцева,....54
Л.Р.Галюк....54
ПОСЛУГИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ:....54
ЗА МАТЕРІАЛАМИ МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ....54
О.Б.Стогній....62
ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЗІ СТАНДАРТАМИ У ГАЛУЗІ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ, ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ У
ХДНБ ім.В.Г.КОРОЛЕНКА....62
А.М.Перепеча....71
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ «ДОКУМЕНТНИЙ ФОНД ХДНБ
ім.В.Г.КОРОЛЕНКА З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА,....71
БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВА, КНИГОЗНАВСТВА....71
ДОКУМЕНТИ, ВИДАНІ ДО 1917 РОКУ»....71
Л.В.Кисельова....79
ОСОБЛИВОСТІ ПОПИТУ ЧИТАЧІВ ХДНБ
ім. В.Г.КОРОЛЕНКА
НА ХУДОЖНІ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНІ ТВОРИ....79
Л.К.Мінко....82

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ВІДДІЛУ ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..82
С. Шоломова 87
О ЛИТЕРАТУРНОМ ДВОЙНИКЕ КОРОЛЕНКО...............................87
Часть 2*...87
А.Л. Шалиганова 101
ПРІОРИТЕТИ У ПОПИТІ ЧИТАЧІВ ХДНБ ім. В.Г.КОРОЛЕНКА...101

Наукове видання

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ

Матеріали науково-практичної
конференції ХДНБ
8 жовтня 2003 р.

Редактор С.М.Миценко

Підписано до друку Формат паперу 60х84 1/16
друк. арк. обл.-вид. арк. Папір для множ.апаратів.
Тираж прим. Замовлення
Ксерокс ХДНБ ім. В.Г.Короленка, 61003, Харків-3, пров. Короленка 18.